

P 489 / 20. 1945

0 P. 9. 612 / 1976

Ob dvajsetem letniku

Na pobudo skupine občanov se je leta 1956 rodila revija *Idrijski razgledi*, ki ji je bilo dano, da je dočakala dvajseti letnik in je najstarejša revija na Primorskem. Revija ni imela širših ambicij: oris življenja idrijsko-cerkljanskega področja v preteklosti in sedanjosti, vendar so ji kljub temu posamezni prispevki dajali širši slovenski in celo mednarodni značaj. Svoj prvotni okvir je revija preseгла zaradi historičnih in aktualnih podatkov o idrijskem rudniku in v članskih, ki so obravnavali problematiko živega srebra - od rudišč do problemov, povezanih z uporabo. Pomembni so tudi članki o zdravstveni organizaciji in o zdravljenju v Idriji v 17. in 18. stoletju, saj so originalni prispevek k splošni zgodovini medicine. Na splošno je bil historični del bolj obdelan kot pa sedanjost v vseh svojih oblikah. V tromesečniku težko zajemamo aktualnosti. Težko je najti tudi piscev, ker je kritičnost v lastni hiši pač najtežji problem.

No-in sedaj za revijo najvažnejše - bralec! 600 izvodov v letu 1956, 1100 danes. Navezanost na tromesečnik je rastle in ostala. Vsakdanji stiki, pohvale, pripombe, pritožbe bralcev, sodelovanje, ki ga je mogoče pridobiti v širših publikacijah, je dajalo članom uredništva pogum za nadaljnje delo.

V dolgih devetnajstih letih nismo nadlegovali bralca s finančnimi vprašanji, saj je to problem izdajatelja. Mislim, da je ob tem jubileju potrebno zabeležiti bolj na ljubo zgodovine *Idrijskih razgledov* kot očitek ali hovalo ljudem, na kakšen način so *Idrijski razgledi* lahko devetnajst let izhajali.

Začelo se je tako, da so idrijski gospodarsveniki in družbeno-politične osebnosti zagotovile finančna sredstva in Mestni muzej je bil določen kot izdajatelj in založnik. V devetnajstih letih pa smo doživeli razvoj, spremembe, rotacije ljudi na položajih in po določenem obdobju je financiranje popolnoma prenehalo, kar je sicer najbolj naraven konec vseh publikacij. Srečko Logar, urednik revije in ravnatelj muzeja, ni bil tega mnenja in revija je izhajala naprej v breme Mestnega muzeja. Za zgodovino moramo zabeležiti, da je to pomenilo 16 % že tako nizkih plač uslužbencev. Srečko Logar, danes upokojenec, občuti vsak mesec ob pokojnici ta davek, pa se nič ne kesa.

Sedaj so drugačni časi, razmere. Vse hudo je za nami. Vsaj leta 1974 je bilo tako. Tega leta je bilo kulturno vprašanje za Idrijo in za Slovenijo urejeno. Vsi zaposleni so pristali, da gre v kulturne namene 0,74 % od plač, kar je pomenilo za Idrijo 170 starih milijonov in v idrijski občini je kulturno življenje cvetelo. Celo stare sijajne spomenike iz preteklosti smo začeli obnavljati, šestnajst prosvetnih društev je zaživelo, prav tako likovna galerija, slikarska kolonija. Celo v prostorih delovnih kolektivov smo začeli prirejati razstave. *Idrijski razgledi* so bili v celoti financirani. To, kar pa je bilo dobro za večino slovenskih občin, ni bilo dobro za ljubljansko kulturno skupnost, zato je prišlo v tem letu do „vertikalnega in horizontalnega“ usklajevanja in rezultat tega je bil v letu 1975 za Idrijo 50 starih milijonov manj, pri čemer pa moramo upoštevati še inflacijo. To pomeni, da je pred nami znova problem financiranja *Idrijskih razgledov*, pri čemer upamo, da bomo s podporo vseh, ki jim je do te revije, stopili v tretje desetletje in da ga bomo skupno z bračji tudi dočakali.

Uredništvo

SODOBNO OBLIKOVANJE MESTNEGA SREDIŠČA

Razmišljanje ob javni razgrnitvi novega osnutka urbanističnega načrta za center Idrije

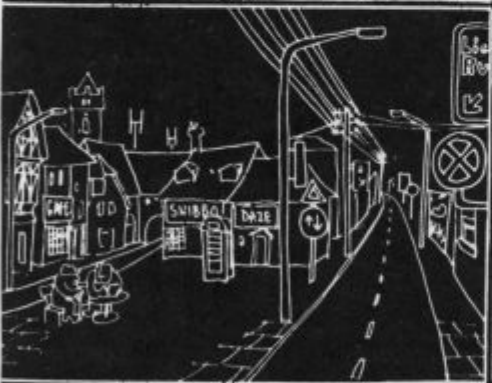
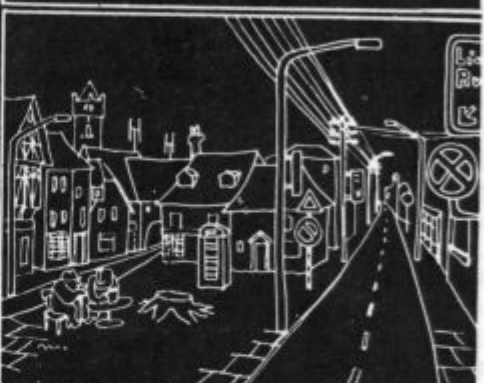
Mesta doživljajo krizo. Razvrednotene so temeljne predstave o funkciji mesta: pojem varnosti, mirnega in razgibanega življenja, privlačnosti; živeti v mestu je svojčas pomenilo privilegij, obisk v njem okoličanom praznik. Danes razmišljamo o zanikanju vsega tega: varnost daje prostor nasilju, promet in industrija sta nekdanje zdravo mestno okolje napolnila s hrupom ter zastrupljenim zrakom, vsakdanost povečuje število bolezni, anomalij nevroz. Reakcijo temu predstavljajo množičen beg iz mest v naravo ob nedeljah in praznikih, preseljevanje stanovanjskih predelov na mestna obrobja, pojav počitniških hiš na podeželju ipd. Otipljive rešitve še ne vidimo, slutimo le kritično mejo, če rešitve ne bomo našli.

Urbanizem pomeni načrtovanje mest, oblikovanje njihove podobe, predstavlja stalno spreminjanje, prilagajanje razvoju, drugačni vsebini, novim nalogam. Nekdaj je vse skupaj komaj zadostovalo za priložnostno delo enega človeka, danes je urbanizem znanost, s katero se ubadajo številne delovne organizacije, je družbena veda, ki uravnava sociološke, gospodarske, politične, kulturne vplive; je iskanje kompromisov, vizionarno tveganje za nemogočim ter spoštovanje realnosti obenem.

Urbanistično oblikovanje ni več odraz posrečenega ali zgrešenega odločanja posameznikov, ampak nosi podobo široke družbene akcije, v kateri ni več prostora za kratkovidne ukrepe, še manj za neodgovorno prilagajanje trenutnim vplivom in ozkim interesom. Urbanizem je izgubil pojem eksaktnega načrtovanja, dosedanje norme so postale neuporabne, delo temelji na predpostavkah, se oprijemlje napovedi, zagovarja futurološke ideje. In rezultat? Kar se nam zdi iluzorno danes, bo zastarelo jutri in nesprejemljivo pojutrišnjem. Mestne ulice, ki smo jih pred dvajsetimi leti urejali za dobo petdesetih let, so že zdavnaj preozke in preobremenjene. Videti je, kot da so statistike nekoristne, da analize in na njih osnovana pričakovanja nimajo nobene vrednosti, saj se vse napovedi že v polovičnem času podvoje. Urbanistični načrti se vsako leto ponovno popravljajo, spreminjajo, dopolnjujejo; vsakih nekaj let postanejo neuporabni in naročajo se novi. Tako je v velemestih, enako v Ljubljani, nič drugače v Idriji.

Kriza mest je dosegla višek, ko smo v mestnem prostoru dali prednost avtomobilu, zelenice spremenili v parkirišča, človeka pa postavili v ozadje. V urbana naselja smo speljali vse tranzitne, glavne in stranske ceste, zato se danes mestna središča duše v zatrpanem prometu, gibanje v tem kaosu nam razkrajajo živce in dihala.

Reševanje krize mestnega prostora zahteva spremembe v organizaciji in še bolj v mišljenju. Obnoviti si moramo spoznanje, kaj so mesta od svojih začetkov predstavljala, zakaj so bila za ljudi privlačna, zakaj so danes odbijajoča. Potrebno je temeljito prevrednotenje funkcij urbanih centrov, skratka, analiza vsega, kar je skozi stoletja oblikovalo mestno podobo. Obremenjeni z nasiljem prometa smo se že kar navadili najbolj zgrešene in primitivne predstave, da je gost avtomobilski promet merilo za velikost ter funkcijo mesta. Kako slaboumno! Človek ni nikdar prihajal v mesta zato, da bi se neprestano umikal kočijam, tudi pozneje ga ni prignala radovednost po ogledovanju avtomobilov. Pač pa ga je privlačila gneča na tržnicah in na bazarjih, gneča v krčmah ter na veselicah, vabljava so bila javna zborovanja, shodi, proslave, tabori, razstave, koncerti, teatri, vlekla jih je zvedavost, sla po novicah. Mestno središče je pomenilo medij: za kopičenje znanja, za razširitev obzorja. Funkcija, ki smo jo skoraj pozabili, pa je vendarle predstavljala enega osnovnih ciljev pri nastajanju centrov. Spomnimo se le filozofskih prerekanj na grškem agora, na orientalske bazarje, romanske forume, na evropske trge in tržnice, ali do skrajnosti poenostavljene ter skromne, po vsebini pa nič manj tehtne ali meditativne aplikacije na slovenskih tleh: večerna modrovanja vaških veljakov pod lipo sredi vasi.

Razvrstitev humanega mestnega okolja.

Demonstracije proti poseki kreves v mestih na Svedskem

Za zdravljenje razkrojenih mestnih središč se sodobni urbanizem ozira po prej naštetih vzorih iz preteklosti: z intenzivnim prevrednotenjem javnega programa, ter z zgoščevanjem le-tega, urbani centri spet dobivajo vlogo medija: človeka privabljajo, ga zadržujejo in združujejo, ga informirajo ter izobražujejo, ga zaposlujejo, oskrbujejo, sproščajo, zabavajo, zadovoljujejo. Kjer so te prvine prezrli, so zgrešili cilj. Najbolj velja takšna ugotovitev za nova mesta. Brasilija denimo: novo upravno središče Braziliije. Fenomen sredi pragozdov, razstava najbolj modernih palač, raztegnjenih ob široki aveniji. Toda ostalo je mrtvo mesto, ker ne premore centra, kamor bi ljudi vleklo. Nič drugače se ni godilo z našim Velenjem: zgradili smo idealizirano izumetničeno podobo mesta; široke ceste, velika in neenotna poslopja s preveliko medsebojno razdaljo, vmes trava ter rože, lepo za fotografirajo, toda anemično in nepriljavno za prebivanje. Kazali smo ga tujim delegacijam, a ostalo je razmetana maketa brez življenja; zdaj ga poskušajo poživiti z bolj zgoščenim programom v središču. Podobno je bilo v Novi Gorici: nove upravne zgradbe, daleč vsaksebi, široki in prazni pločniki nikakor niso mogli priklicati vabljivega življenjskega utripa. Torzo dolgočasnega naselja je rešil šele trgovski center kot primer pravilnega pristopa k zasnovi mestnega središča. Smiselni obraz bo to središče dobilo tedaj, ko se bodo trgovinam pridružile še kulturne, rekreacijske in informacijske dejavnosti.

Praksa v svetu je zgodaj ovrgla zmotno prepričanje, da so za mestno jedro potrebne velike proste površine, polne zelenja ipd. Takšne prazne površine običajno tudi niso v človeškem merilu, pa jih zato ljudje ne morejo dojeti v celoti, postanejo jim dolgočasne. Vabljivost mestnega središča ni odvisna od širokih in zračnih, a vsebinsko neizkoriščenih pločnikov, pač pa se tako kot nekdanj meri z gnečo v trgovskih ulicah, z gnečo v kavarnah, restavracijah, bistrojih, v galerijah, dvoranah.

Predpogoj opisanemu je izločitev motornega prometa. Vrniti prednost človeku, avtomobil usmeriti na obvoznice, v mestnem središču pa ga popolnoma prepovedati in spraviti pod zemljo, to je dandanes vodilno načelo sodobnega urbanizma. Praksa ga je že potrdila kot edino pravilno izhodišče za sanacijo krize mest. S tem v zvezi je v Evropi zadnja leta nastal nov pojem: Fussgaengerzone; po slovensko pravimo mirna cona, cona pešcev, pešcona, pešulica ali kar pešpot. Pomeni pa osrednjo žilo mestnega življenja, zaprto za avtomobile, odprto le pešču, natrpano s trgovinami in drugim javnim programom, prepletano

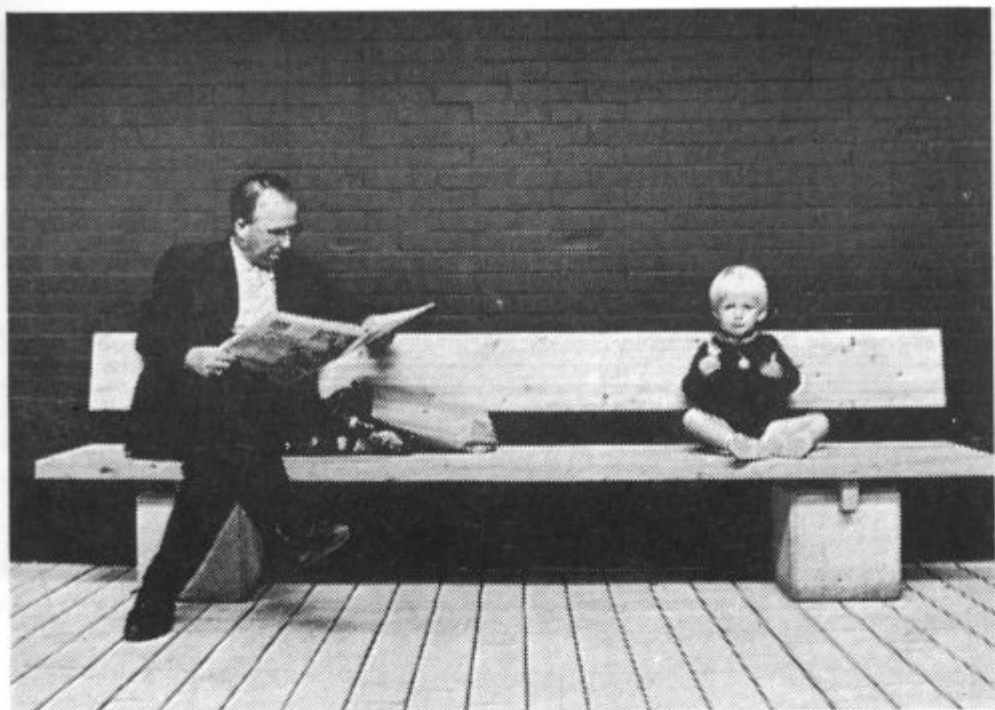
Otoki za pešce? Degeneracija ali izhod v sili mir v mestnem centru

s potmi, koriti z zelenjem, vodnjaki, časopisnimi kioski, mizicami malih kavarn, bistrojev itd. Klasičen in doslej najbolj uspešen primer pešpoti ima Muenchen: največja ulica od Magistrata do Stahussa je postala dolgo mravljišče pešcev, najbolj vabljev kraj za meščane, za turiste, in za trgovce ob enem. Vedno privlačna, vedno polna vrveža. Muenchenski poskus je uspel. Po časopisih že beremo, kako nemška mesta kar tekmujejo med seboj, katero bo imeli več „fussgängerzone“.

Tudi primeri v Sloveniji so dobro zaživel: Gosposka ulica v Mariboru, ožje središče Celja, Čopova ulica v Ljubljani, center v Novi Gorici, Škofja Loka.

Zgrešeno je mišljenje, da za Idrijo opisane dileme ne drže, da doma ni tako kot v večjih mestih. Popolnoma enako je, le problemi urbanih naselij so v Idriji prilagojeni in umerjeni velikosti ter pomembnosti kraja primerno. Stihija s pozabljenim pešcem pa je takšna kot drugje, podobno je s hrupom in onesnaženjem, mestno jedro je razmetano, pravzaprav ga ni več. Principi, ki so za reševanje mestnih centrov primerni v svetu, so enako sprejemljivi v Idriji.

Nov predlog urbanističnega načrta za središče Idrije, ki ga je izdelal idrijski Atelje za projektiranje, je moral že v predpripravi utemeljiti in upravičiti svojo potrebnost. Bilo je nevhvaležno delo, ker so za ta predel bili že poprej izdelani urbanistični načrti; ne le izdelani, tudi potrjeni, sprejeti in plačani. Kako zagovarjati nova hotenja, drugačne metode urejanja, jih prikazati za boljša od prejšnjih načrtov, pred družbo, ki mora vse to plačati, pa pregnati predstavo, da naporno iskanje boljšega in skupnosti koristnejšega ni neresno početje neodgovornih projektantov? Skupno bili v projektantskih organizacijah izven Idrije. Morebitna površina poglobitev v utrip oddaljenega kraja, morda posluš, ki je bil preveč naravnana na trenutne potrebe, lahko tudi premalo odločnosti, da bi v odmaknjeni Idriji začrtali bolj smeje urbanistične posege, je skupaj vzeto botrovalo načrtom, ki so sicer za svoj čas strokovno neoporečni, ne nudijo pa uporabnosti anomalij obstoječega stanja, izogiblje pa se koreniti spremembi prometnega režima v korist človeku, ne povezuje ali združuje funkcionalno zaključenih enot; posamezne dejavnosti ostajajo razbite, razdrobljene na različnih koncih vzdolž sedanje ceste. Značilno je dejstvo, da se novi, večji objekti (Mercator, športna dvorana) niso držali nobenega od sprejetih urbanističnih načrtov.

Mir v mestnem centru

Mir v mestnem centru

Raznolik program sodobnega mestnega središča

Dosedanji razvoj mesta je izoblikoval nekatere funkcionalne konstante: staro mestno jedro pod gradom, zametek kulturne dejavnosti (kino, galerija, knjižnica), stara tržnica, zasnova poslovnotrговskega središča pri Mercatorju, športni center, zdravstvo, industrijska cona v spodnjem delu mesta. Naloga urbanističnega načrta je, da sorodne funkcije združuje okoli že nakazanih jeder, vse skupaj pa smiselno poveže v osrednjo mestno žilo, ki se na sečišču različnih dejavnosti izoblikuje v središče mesta. Takšna središča so v razvoju mest rasla spontano, v moderni dobi jih ponovno oživljamo v okrilju prvotnih, zgodovinsko ali kulturno pomembnih jeder, lahko pa jih na novo načrtujemo na prostoru, kjer so intenzivno zbrane poslovne, trgovske, kulturne in rekreacijske panoge. Največ prednosti za oblikovanje središča v Idriji je dobil predel med avtobusno postajo, Mercatorjem in tremi stanovanjskimi bloki. Te prednosti ima zaradi središčne lege glede na celo Idrijo, zaradi prostih površin, ki so še na voljo ter zato, ker bi dokončna podoba središča zakrila sedanjo heterogeno nenačrtnost, ki močno kazi osrednji del Idrije. Vrednotenje obstoječega stanja daje slabo oceno dosedanjemu početju: pomanjkljiv posluš do okolja s postavitvijo blokov, zadrega starih hiš, oblikovno nesrečna streha športne dvorane, zanemarjene kvalitete (vodnjak, lipe, kostanji, počivališča). Prisotnost ogromnih stanovanjskih blokov je arogantna (lahko bi stali

Raznolik program sodobnega mestnega središča

tudi v Prilepu ali Osijeku), s svojo lego posiljujejo okolje, jemljejo vrednost mestnemu značaju. Postavitev trgovske hiše Mercator je dolgo burila duhove, še zdaj ima nasprotnike, njena kvaliteta je vsaj v tem, da je zavestno prezrla stihijsko brezglavost sosednjih zgradb.

Osnutek novega urbanističnega načrta sta avtorja, arhitekta Feđja Klavora in Božo Rot, razdelila na dve med seboj povezani nalogi. Prva obsega predloge za temeljito preoblikovanje mestnega tkiva v celoti, druga se na podlagi izhodišč iz prvega dela spoprijemlje z reševanjem ter organizacijo ožjega mestnega središča pri trgovini Mercator. Nakazane rešitve imajo nedvomno sodobna načela: iz ožjega mestnega jedra izločiti promet (izločitev ne pomeni prepovedi za nujne servisne dovoze), oblikovanje pešpoti, ob kateri se nizajo glavne dejavnosti mestnega življenja, prestavitev avtobusne postaje k magistralni cesti, povezava bodočega šolskega kompleksa s pešpotjo. Vrednost urbanističnih načrtov se meri tudi po tem, koliko so realni. Zatorej so predlogi za preureditev razdeljeni na več faz. Popolnoma nesporna mora biti zadnja faza v perspektivi dvajset let: mirno mestno jedro brez prometa, programsko zaključena pešpot. Uresničenje zamisli vodi čez vmesne stopnje, ko se je treba prilagajati možnostim, ko se načrtovanje podreja nihajoči materialni osnovi in se ves načrt dopolnjuje z novimi spoznanji. Smele preobrazbe, ki zahtevajo precejšnja sredstva, so utemeljene, če nudijo zadosti otipljive prednosti. Veliko prednost ima, recimo, ideja o desni obvoznici, saj omogoča direktno tranzitno pot mimo središča na Vojsko, prevoz lesa in rude za rudniške namene ne bo s hrupom vplival na mesto; posebej je obvoznica utemeljena v primeru bodočega dnevnega kopa v Prontu, saj z njo odpadejo glavni ugovori, da bi odprtje Pronta razvrednotilo mestno središče.

Mestno jedro bo dobilo pravo vsebino, ko bo zaživel kot pešcon. Pogoj zanjo je ukinitve glavne ceste od hotela Nanos do avtobusne postaje ter prestavitev prometa skozi ta predel na obvoznice. Tedaj bo predlagana pešpot središčna aorta mestnega življenja. Začela se bo na trgu maršala Tita (staro jedro), nadaljevala za trgovino Alpina, se na prostoru pred stanovanjskimi bloki razširila v tržnico, dosegla osrednji del s poslovnim centrom, nato se bo navezala na šolsko-rekreacijski kompleks ob sedanji telovadnici oz. ob bodoči osemletki, izkoristila bo obstoječo pešpot in most čez Idrijco ter na drugi strani ceste povezala avtobusno postajo, dom starih in zdravstveni dom. Dodatna kvaliteta te pešpoti je priključek na sprehajalno stezo, ki omogoča povezavo od telovadnice po levem obrežju Idrijce do Mejce in še dalje do Divjega jezera.

Stare tržnice: prve zasnove sodobnega mestnega središča

Mirna cona v strogem mestnem centru: promet izločen, prednost ima pešec

Bolj podrobno se osnutek novega urbanističnega načrta loteva programske ureditve ožjega središča s poslovno trgovskim jedrom. Izgradnja le-tega je aktualna, ker so že zbrani glavni investitorji: Ljubljanska banka Nova Gorica, PTT, Borovo ter nekaj manjših podjetij; predvidena je tudi stavba idrijskega gospodarstva, zavarovalnica, biroji ipd. Zasnova

Prireditev na prostem v mestnem centru

poslovnega središča je podkrepila idejo o pešpoti. Ob njej naj bi bili združeni vsi vsakodnevni opravki občanov od nakupov do poslovnih zadev; poživitev bodo nudili drobni lokali: kavarna, slaščičarna, turistični urad, časopisi, tobak, drogerija, optika, cvetje, sadje, souvenirji (čipke), majhne specializirane prodajalne (Almira, Angora, Toper, Dana, Petovia, Fructal, Delamaris itd.), butique. Pešpot ni slučajno nastala steza, ampak programsko organizirana komunikacija, urejena in opremljena: klopi, voda, zelenje, drevesa, svetila, kvalitetni napisi, posebej oblikovana mesta za plakate in oglase, skrbno izbrane tlakovane površine. Pritlični del vseh poslopij na obeh straneh pešpoti mora biti vabljiv, negovan, programsko natrpan, informativen. Tudi sama oblika pešpoti ne sme biti ravna in toga, temveč zlomljena ter zavita, se oži in razširja v slepe, a zaokrožene odcepe; živahna, za vsakogar zanimiva, ljudi zaustavlja, jih usmerja, združuje v skupine. Vendar center v končni obliki ne sme imeti le trgovsko poslovne vsebine, ampak mora predstavljati širok spekter družbene dejavnosti. S tem razumemo predvsem kulturo in razvedrilo.

Še nečesa ne bi smeli prezreti. Oblikovanje središča ni nikoli zaključen proces; to je tkivo, ki raste, a se tudi neprestano spreminja in prilagaja novim spoznanjem. V tem spreminjanju naj bi aktivno sodelovali občani sami, neposredno vsak s svojo individualno pobudo. Zato bi morala biti gradbena zasnova središčnega kompleksa prirejena tako, da bo omogočala nekaj praznih prostorov, v katerih bodo imeli občani priložnost, da jih uredijo po svoje, spontano, brez vpliva projektantov. Mladi si bodo na svoj način uredili mladinski in disko klub, morda manjšo razstavno galerijo, starejši bodo spet po svojem okusu oblikovali prostore, ki jih potrebujejo: hišni sveti, krajevna skupnost, klub (šah, karte, branje), prostori za amaterske kulturne dejavnosti. Individualna iniciativa je bila pri urejanju mestnih središč po svetu dolgo zanemarjena. Dandanes jo uvajajo, podpirajo in razvijajo vsi napredni poskusi

pri sanaciji mestnih jeder, še bolj pa pri formiranju novih stanovanjskih sosesk ter satelitnih naselij. Praksa, čeprav kratka, je pokazala, da je ustvarjalna združitev spontanih, laičnih pobud posameznikov z različnimi okusi oblikovala skupne površine, ki najbolj uspešno privabljajo ali združujejo ljudi nekega področja. V konkretnem, idrijskem primeru bi bila opisana ideja utemeljena z dejstvom, da je v blokkih okoli bodočega središča razmeroma dosti stanovanjskih enot, katerih stanovalci pa dandanes nimajo nobenega skupnega prostora.

Ideja o pešpoti v Idriji bo uresničena, če bo dovolj volje za združitev finančnih ter organizacijskih sposobnosti. Pogoj za dosledno ureditev središča je ustanovitev konzorcija vseh zainteresiranih organizacij. Ta konzorcij bo moral zbrati investicije vseh dejavnosti, ki bodo prostorsko sestavljale center. Investicije namreč ne smejo biti namenjene le za postavitev samih poslopij, zagotoviti morajo tudi komunalno urejeno okolico. Pripravljenost organizacij, da poleg poslovnih prostorov prispevajo še denar za zunanjo ureditev centra, za urejen videz pešpoti ob svojih lokalih, bo v realnih razmerah šele otipljivo jamstvo, da bo idrijsko mestno središče organizirano po sodobnih načelih. Drugače bodo vsi poskusi obstali na nivoju dobronamernih želja.

Vojko Božič

STRUKTURE PREBIVALSTVA V IDRIJSKI OBČINI

Občina Idrija je glede na svojo geografsko lego in razgibanost reliefa precej dislocirana od večjih središč (Ljubljana, Nova Gorica), kar brez dvoma vpliva tudi na gibanja prebivalstva in na njegovo strukturiranost. Želel bi pokazati grobo demografsko sliko idrijske občine.

Prikazi struktur v tem sestavku temeljijo na podatkih iz popisa prebivalstva leta 1971, ostali podatki (gibanja v različnih obdobjih) pa so objavljeni v publikacijah Zavoda SRS za statistiko in Zveznega zavoda za statistiko. Zaradi različnih virov in metod zajemanja podatkov je nastala pri kategoriji „celotno število prebivalstva“ v letu 1971 razlika. Pri popisu tega leta so med prebivalce naše občine šteli tudi paciente v Psihiatrični bolnici, tako da navajajo avtorji popisa, da je v naši občini 17.733 prebivalcev. Dejansko stanje prebivalstva v letu 1971 je razvidno iz TAB 1. Menim, da strukture, narejene na podlagi podatkov iz popisa, kljub temu v glavnem ustrezajo dejanskemu stanju.

Ob posameznih prikazanih kategorijah se ne spuščam v komentarje, saj bi bile za to potrebne dodatne, precej široke sociološke raziskave.

1. Gibanje prebivalstva

Število prebivalstva v občini Idrija je v zadnjih desetih letih precej nihalo, kar prikazuje tabela TAB 1.

TAB 1

leto	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1973	1974
štev. prebiv.	17152	17128	17143	17207	17273	17363	17251	17292	17197

Od leta 1970 je število prebivalstva stalno padalo. Odras tega je manjšanje števila prebivalcev na podeželju, medtem ko se večja naselja številčno krepijo.

TAB 2

	1953	1961	1967	1971
IDRIJA	5013	6030	6236	6933
CERKNO	1036	1052	1140	1225
SP. IDRIJA	802	857	863	1102

Tako gibanje prebivalstva je med drugim pogojeno tudi z visoko stopnjo deagrarnizacije, ki jo implicitno kaže tabela TAB 3. Strukturni delež kmečkega prebivalstva v celotni populaciji občanov občine Idrija se je v dvajsetih letih zmanjšal za 22 poenov. Delež je znatno nižji od republiškega povprečja.

TAB 3

leto	1953	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
% kmeč. prebiv.	39,1	29,0	29,8	29,4	28,2	27,3	26,1	17,0—SRS—20,4

Kateri vzroki pogojujejo stalno manjšanje števila prebivalstva naše občine v zadnjih letih? Neposredna vzroka sta dva: nizek naravni prirastek (daleč pod povprečjem SRS) in visok negativni selitveni prirastek.

TAB 4: Koeficienti prirastka na 1000 prebivalcev

leto	skupni	naravni	selitveni
1965	-1,1	3,4	-4,5
1966	0,4	3,1	-2,7
1967	3,5	6,0	-2,5
1968	6,6	3,6	3,0
1969	1,8	4,5	-2,7
1970	-1,0	3,9	-4,9
1971	-1,5	2,5	-4,0
1972	-3,3	2,3	-5,6
1973	-4,7	1,5—SRS=6,9	-6,4
9-letno povprečje	0,07	3,44	-3,37
1970—1973 povprečje	-2,63	2,60	-5,23

2. Strukture prebivalstva (1971)

Mislím, da dve strukturi v veliki meri osvetljujeata položaj neke populacije: struktura glede na starost in glede na izobrazbo. Najprej pa si pogledjmo, kakšna je spolna struktura v idrijski občini:

TAB 5

spol	število	%	SRS %
M	8382	47,2	48,4
Ž	9351	52,8	51,6
skupaj	17733	100,0	100,0

Starostna struktura (TAB 6) je razmeroma ugodna, predvsem zaradi močne skupine prebivalcev pod 15 let.

TAB 6

starost	število	%
0 – 14	4097	23,1
15 – 29	4068	22,9
30 – 44	3460	19,5
45 – 59	2798	15,8
60 in več	3310	18,7
skupaj	17733	100,0

Če grupiramo po dva razreda, ugotovimo, da je daleč najmočnejša „mlada“ grupa (0–29: 46,0), sledi skupina 30 do 59 let starih prebivalcev s 35,3 %, medtem ko predstavlja starejša skupina prebivalcev z nad 60 leti manjši del (18,7 %).

Prebivalstvo je v povprečju staro 34,7 let, kar pomeni glede na leto 1961 povprečno postaranje za več kot eno leto (33,4).

Izobrazbena struktura nam da slabšo sliko.

TAB 7: Struktura prebivalcev starih nad 14 let po izobrazbi

izobrazba	število	%	SRS %
neznano	156	1,15	0,70
brez šol	1744	12,79	9,94
4 r. osn. šole	3806	27,91	14,96
osn. šola	5351	39,24	40,26
poklicna	1536	11,26	19,58
srednja	803	5,89	10,24
višja	117	0,86	
visoka	123	0,90	4,32
skupaj	13636	100,00	100,00

Več kot 40 % prebivalcev nima niti končane osnovne šole, medtem ko ima le cca 19 % prebivalcev več kot osnovno izobrazbo oz. le nekaj manj kot 2 % višjo ali visoko stopnjo strokovne izobrazbe. Kot zanimivost naj povem, da imamo v občini še 389 nepismenih občanov, kar predstavlja 2,85 % v populaciji (v SRS – 1,2 %).

Struktura prebivalcev po izobrazbi je v idrijski občini – lahko rečemo – bistveno slabša od republiške, kjer nima končane osnovne šole cca 34 % prebivalcev, visoko ali višjo izobrazbo pa ima kar 4,32 % prebivalcev.

Na srednjih, višjih in visokih šolah študira (iz naše občine) 759 dijakov in študentov (od tega 557 na srednjih in 202 na višjih in visokih šolah), kar predstavlja 18,66 % populacije prebivalstva v starostnem razponu od 15 – 29 let. To pomeni, da lahko na dolgi rok pričakujemo precejšnje izboljšanje izobrazbene strukture prebivalstva.

3. Gospodinjstva

V idrijski občini imamo na 17733 prebivalcev 5377 gospodinjstev, kar pomeni, da povprečno gospodinjstvo sestavlja 3,30 članov (SRS – 3,35) Podrobnejšo razdelitev kaže TAB 8.

TAB 8: Gospodinjstva po številu članov

štev. članov	štev. družin	%	SRS %
1	1134	21,09	17,4
2	988	18,37	17,2
3	1003	18,65	21,0
4	1112	20,69	22,2
5	570	10,60	11,6
6 in več	570	10,60	11,6
skupaj	5377	100,00	100,00

Že v povprečju je družina v idrijski občini nekoliko manjša od povprečne družine v SRS. Podroben prikaz po številu članov pa pokaže, da je v naši občini dosti večji delež družin z enim in dvema članoma kot v SRS, pa tudi dosti manjši delež družin s tremi in štirimi člani kot v SRS.

Vir dohodkov za posamezna gospodinjstva je največkrat nekmetijstvo, kar pomeni, da je večina prebivalcev zaposlenih v industriji in družbenih službah.

TAB 9: Gospodinjstva glede na vir dohodkov

vir	štev. gospod.	%
kmetijstvo	419	7,79
mešani	665	12,37
nekmetijstvo	4293	79,84
skupaj	5377	100,00

V ilustracijo k zgornjim ugotovitvam naj navedem še podatke o zaposlenosti po sektorjih gospodarstva:

TAB 10

	štev. zaposl.	%	SRS %
industrija	2864	39,9	32,26
gozdarstvo			
kmetijstvo	1735	24,1	25,45
gradbeništvo	588	8,2	4,54
promet	297	4,1	4,42
trgovina			
gostinstvo	395	5,5	8,24
obrt			
stanov. komun.	328	4,6	7,29
šolstvo			
soc. dejavnost	599	8,3	7,29
družb. službe	154	2,1	3,46
ostalo	217	3,2	7,05
SKUPAJ	7176	100,0	100,00

Idrijska občina se po zaposlenih v posameznih sektorjih torej kaže glede na SRS kot bolj industrijska. Precej pomembnejšo vlogo igra tudi gradbeništvo. Ob tem pa so dosti slabše pokrite funkcije trgovine, obrti, komunalne dejavnosti in gostinstva.

4. Prebivalstvo glede na migracije

Na koncu si oglejmo še, kako se je prebivalstvo idrijske občine gibalo (doseljevalo, mirovalo) glede na kraj rojstva.

TAB 11

	občina %	mesto Idrija %
stanuje v rojstnem kraju	63,54	56,12
doseljeni iz drugega kraja idrijske občine	25,02	26,02
doseljen iz druge občine v SRS	9,79	14,71
priseljen iz druge SR	1,65	3,15
skupaj	100,00	100,00

Iz tabele je razvidno, da so prebivalci idrijske občine v glavnem od rojstva stalno naseljeni v občini (88,56 %), doseljenih je izredno malo. To velja predvsem za podeželje, kar lahko ugotovimo, če podatke za celo občino primerjamo s podatki za mesto Idrija.

Minimalno priseljevanje v našo občino nam, skupaj z dejstvom, (glej TAB 4) da se ljudje precej izseljujejo, kaže na to, da je idrijska občina za eventualne priseljence nezanimiva, da še niso ustvarjeni družbeni pogoji, ki bi prebivalstvo močneje vezali nanjo. Zato bi bilo potrebno z več raziskavami ugotoviti, kje leže glavni vzroki za tako stanje. Mislim, da bi bile take raziskave v širšem družbenem interesu cele idrijske občine.

Prof. Ivan Hlača

VARSTVO NARAVE IN OKOLJA

Znano je, da so znanstveniki že pred mnogimi leti opozarjali javnost, da določene vrste rastlin in živali na našem planetu izumirajo. Zato so tudi države izdale zakone za zaščito ogroženih živalskih in rastlinskih vrst. Te živalske in rastlinske vrste so bile ogrožene v glavnem zaradi neusmiljenega pobijanja, ker je imel človek od tega vsestranske koristi. Od izida prvih zakonov za zaščito nekaterih živalskih in rastlinskih vrst pa do danes je znanost silovito napredovala.

Vse sile znanosti so v glavnem usmerjene na izkoriščanje naravnih dobrin in na uvajanje nove tehnologije v industriji, gozdarstvu in poljedelstvu. Človek, zaslepljen nad vidnim uspehom zaradi vedno novih izumov, je pozabljal in zanemarjal osnovne zakone narave. Pri naglem vzponu civilizacije je človek pozabil, da je narava nedeljiva celota. Tri osnovne naravne prvine – zemlja, voda in zrak – omogočajo življenje na Zemlji. Živali in človek sta odvisna od rastlinstva, ki jima ne daje samo osnovne hrane in drugih življenjskih potrebščin; zelena rastlinska odeja odeva zemljo in jo varuje pred škodljivimi vplivi. Rastlinski plašč čisti in obnavlja zrak, lomi silo vetra in ureja podnebje, napaja studence in čisti vodo. Pod rastlinsko odejo so nastala tla in pod njo se stalno obnavlja rodovitna plast zemlje, ki je naša najdragocenejša dobrina in je ne moremo z ničemer nadomestiti. Ta tanka plast plodne zemlje je na kopnem nosilec vsega življenja.

Odveč bi bilo na dolgo in široko razglabljanje o pomenu vode za živa bitja, saj vemo, da je voda zibelka življenja in da je glavni sestavni del telesa vsakega živega bitja.

Prav tako vemo, da je v zraku kisik tisti, ki omogoča dihanje, to je pridobivanje energije v živem telesu, in ogljikov dioksid, ki omogoča asimilacijski proces pri zelenih rastlinah ter s tem ustvarjati organsko hrano za rastline, živali in človeka.

Živa narava je prilagojena okolju, v katerem živi. Med živo in neživo naravo vlada uravnotežena skladnost kot neka močna sklenjena veriga. Če samo en člen te verige odpove, se poruši celotno ravnoležje in nastane lahko nepopravljiva škoda za določene živalske in rastlinske vrste, pa tudi za človeka, ki je kot živo bitje sestavni del te sklenjene verige v naravnem sistemu.

To skladno sožitje je človek začel rušiti s svojimi posegi pri nepremišljenem izkoriščanju naravnih bogastev in z uvajanjem vedno nove tehnologije v industriji, kmetijstvu in gozdarstvu.

Sintetična kemija današnje dobe je prinesla kmetijstvu nova zelo učinkovita zatiralna sredstva, ki delujejo povsem drugače kot prejšnja. Ta zatiralna sredstva – biocidi ali pesticidi – so porušila kemično ravnotežje, kot ga niso še nikoli prej v dolgi razvojni poti življenja na Zemlji. Posebnost novih biocidov, v primerjavi s prejšnjimi, je ta, da delujejo biološko. Učinkujejo že v neskončno majhnih koncentracijah. Organizmi jih sprejemajo v neznatnih količinah, lahko pa jih koncentrirajo v posameznih tkivih in organih, posebno v žlezah. Tam uničujejo encime ter zavro, zmotijo ali tudi ustavijo njihove funkcije, čemur slede obolenja, degeneracija ali smrt živega bitja. Tako učinkujejo na vsa živa bitja, od mikroskopsko majhnih do največjih – vključno človeka. Kar nekateri trdijo, da so namreč ti strupi selektivni (to je, da imajo sposobnost škodovati le določeni vrsti ali skupini škodljivcev), je le navidezna utvara. Spomnimo se le na pred kratkim na novo izdelani fungicid za vinsko trto, za katerega je tovarna jamčila, da je nestrupen. Po uporabi tega fungicida so v bližnjem potoku pomrle vse ribe.

Nemogoče je omejit biocid le na enega škodljivca. Pri uporabi biocida ta nujno pride v zrak, v zemljo, v vodo in okuži vse okolje ter v enaki meri uničuje tudi koristne organizme, ki jih je ponavadi mnogo več kot škodljivih. Strupi pridejo v rastline preko korenin, nato v rastlinojede živali in človeka.

Zastrupljanje tal je tudi povezano z onesnaževanjem zraka. Padavine izpirajo in čistijo zrak, s tem pa zastrupljajo tla. Pri pronicanju vode skozi zemljo se večji del strupenih snovi zaustavi v zemlji. Določen del strupov pa voda nosi s seboj, tako da o popolnem samoočiščevanju vode ne moremo govoriti. Zaradi tega je dobra pitna voda le tista, ki prihaja iz večjih globin. Onesnaževanje voda pa se v večji meri pojavlja zaradi izredno hitrega razvoja industrije v zadnjem času. K temu poleg komunalnih in industrijskih odpadkov pripomorejo še ljudje, ki odmetavajo v vodo vso navlako, ki se je hočejo znebiti, tako da se večina naših rek ne bistri več. Vode v naših rekah so vedno bolj motne in smrdljive. Tako je na primer Sava postala siva in slinasta. Umazane vode se valijo po dnu reke in najplemenitejših vrst rib je vedno manj. Odpadne vode prinašajo s seboj strupene snovi, ki uničujejo mikroorganizme, zaradi česar umirajo večji organizmi, ker so odvisni od mikroorganizmov. Tudi drugod po svetu ni bolje. Na Japonskem na primer so nekatera jezera, ki so prej veljala za prave vodne bisere, sedaj postala umazana in polna smradu. Zato je kakovost mesa nekaterih rib, ulovljenih v takih onesnaženih vodah, zaradi slabega duha in okusa tako slaba, da ni primerna za človeško hrano.

Z razvojem industrije, naraščanjem prometa in vedno gostejšim naseljevanjem postaja onesnaževanje zraka tudi pri nas vedno večji problem. Posledice, ki jih povzroča onesnažen zrak, so zelo hude in neprijetne. Zaradi kvarnega vpliva na zdravje in počutje ljudi se zmanjšuje njihova delovna sposobnost, zamujanje dela je pogostejše, umrljivost pa se povečuje. Pri domačih živalih, ki živijo v onesnaženem zraku, je opaziti občutno zmanjšanje prirastka pri teži doraščajočih živali in njihovega številčnega prirastka.

Še posebno velik vpliv ima onesnažen zrak na rastlinstvo. Že kratkotrajno povišane koncentracije onesnaženega zraka lahko znatno poškodujejo ali povsem uničijo drevje in

druge rastline. Tudi zemljišče, ki je izpostavljeno dolgotrajnim, čeprav majhnim koncentracijam onesnaženega zraka, je podvrženo kemičnim spremembam, ki lahko bistveno spremenijo njegove lastnosti. Posledice visokih koncentracij onesnaženega zraka so nevarne zlasti strmim terenom, ki so podvrženi eroziji. Odmiranje rastlinstva na takih območjih ima lahko katastrofalne posledice.

Zrak je onesnažen s številnimi bolj ali manj nevarnimi trdimi in plinskimi primesmi. Med najbolj razširjene in obenem najbolj škodljive štejemo žveplov dioksid ter dim z velikostjo delcev pod 10 mikronov. Ta dva onesnaževalca zraka sta produkt vsakega izgorovanja ter kemičnih in metalurških procesov. V Idriji se tema pridruži še tretji onesnaževalec zraka – živo srebro, ki ga je v zraku kar 7-krat nad maksimalno dovoljeno mejo.

Pri meritvah v najvažnejših industrijskih krajih Slovenije so izmerili:

1. na Jesenicah	2,06 mg	žveplovega dioksida na m zraka
2. v Trbovljah	4,72 mg	žveplovega dioksida na m zraka
3. v Celju	9,14 mg	žveplovega dioksida na m zraka
4. v Kidričevem	3,06 mg	žveplovega dioksida na m zraka
5. v Ljubljani	2,4 mg	žveplovega dioksida na m zraka

Mejna količina koncentracije žveplovega dioksida ne bi smela presegati 0,3 mg na m zraka.

Poleg že omenjenega žveplovega dioksida in dima ter živega srebra so meritve pokazale, da je v zraku še mnogo drugih strupenih plinov in celo pesticidi, ki jih uporabljajo v kmetijstvu. Promet, ki stalno narašča, postaja vse pomembnejši onesnaževalec zraka, ker poleg že omenjenega žveplovega dioksida spušča v zrak še svinec, dušikove okside in nekatere dokazane povzročitelje rakastih obolenj.

V zimskem času pa sodijo viri za ogrevanje stanovanj med največje onesnaževalce zraka. Kljub temu da skušajo z različnimi napravami zmanjšati koncentracijo škodljivih snovi v zraku, je koncentracija le teh vedno večja, ker vzporedno s tem naraščajo tudi viri za onesnaževanje. V Tokiu so skušali omiliti vpliv onesnaženosti zraka na človeka tako, da so izdelali posebne maske. Delavci v nekaterih tovarnah in otroci, ki hodijo v šolo, jih že nosijo.

Poleg tega imajo škodljive učinke ionizirajoče sevanje in mnoge kemične snovi, ki jim je izpostavljen civiliziran človek, bodisi zato, ker so karcinogene (te povzročajo raka), ali teratogene (te povzročajo nakaze pri potomstvu), ali mutogene (te povzročajo dedne spremembe), ki so v večini primerov nezaželene oziroma kvarne. V nekaterih primerih škoduje ista snov hkrati na vse tri načine. Karcinogene snovi, ki jih poznamo že blizu tisoč, so anorganske in organske. Med slednjimi zavzemajo važno mesto policiklični ogljikovodiki. Sem sodi na primer bencpiren, ki nastaja pri izgorovanju in je z njim močno onesnaženo vse okolje civiliziranega človeka. Cenijo, da vsaj 80 % človeškega raka povzročajo kemični karcinogeni, od katerih mnoge poznamo in zanje vemo, kako prihajajo v naše telo. Zato je na dlani, kako bi lahko večino rakastih obolenj preprečevali. Nujno je, da pričnemo z bojem za zmanjševanje kajenja in da zmanjšamo onesnaženost zraka, če hočemo znižati število rakastih obolenj pri človeku.

Znanstveniki po vsem svetu se v glavnem ukvarjajo s problemom zastrupljanja tal, vode in zraka z gospodinjstvi in industrijskimi odpadki ter z izpušnimi plini tovornih in avtomobilov. Manj pa je takih, ki bi se ukvarjali s problematiko onesnaževanja okolja z odpadnim materialom, raznovrstno embalažo in drugimi ostanki. V civiliziranem svetu postaja vse večji problem odpadni material. Ponekod ga odmetavajo v gramozne jame, kjer gnije, pa talna voda nosi s seboj strupene snovi in s tem onesnažuje vodo, drugod odpadni material sežigajo. Tudi to ni najboljša rešitev, ker pri gorenju embalaže iz plastike nastajajo zelo strupeni plini, ki zastrupljajo zrak. Zadnje čase odpadni material stiskajo v kocke, katere uporabljajo kot gradbeni material. Vendar je to šele začetek. Okolje postaja čedalje bolj onesnaženo zaradi vse večjega motoriziranega prometa z osebnimi avtomobili domačih in tujih turistov. Ljudje postajajo vedno bolj neobzirni do narave. Kjerkoli se

Idrijsko sonce – foto: Rafael Podobnik.

ustavljajo, zapuščajo onesnažen prostor, tako da bo kmalu prišel čas, ko ne bomo mogli dobiti prostorčka v naravi, ne da bi se spotaknili ob konzervne škatle in drugo navlako.

Drugi problem je odmetavanje odpadkov v neposredni bližini bivališč ali v okolici mesta. Nekateri odpeljejo navlako, ki se je nabrala in ne vedo kam z njo, kar v bližnjo okolico mesta. Tako početje ne samo da kvari ugled občanov, ampak ima tudi škodljive posledice, saj smrdljivi plini gnijočih odpadkov neprijetno zaudarjajo.

Vse to malo čudno izgleda in težko nam je razumljivo, da se ne bi moglo doseči to, da bi vsi občani odlagali odpadke v zaboje za smeti, saj vendar komunalna uprava skrbi za redno odvažanje le-teh. Še težje je razumeti, da se to dogaja celo v središču mesta in da ni nikogar, ki bi prizadete poklical na odgovornost.

Morda bo kdo ugovarjal, češ da pretiravamo in preostro obtožujemo naše občane za nekulturno ravnanje, vendar lahko trdimo, da nismo prvi, ki opozarjamo na neprijeten

zunanji videz okolice mesta, saj nam fotografije, posnete ob Idriji in objavljene v Proteusu (št. 3 – 1974/75), prav gotovo niso v ponos. Z ostrejšimi ukrepi bi lahko dosegli to, da občani ne bi odmetavali odpadnega materiala kjerkoli in to ne le v okolici mesta, temveč tudi v mestu samem.

Ljudje, ki se sprehajajo po mestu, ali sedijo v parku, ali gredo po opravkih kamorkoli že, nimajo druge izbire, kot da vržejo smeti na tla. Če hočemo ljudi učiti lepih navad, jim moramo tudi pokazati, kje so mesta za odmetavanje smeti. V vsakem mestu krajevna skupnost skrbi, da vsaj na bolj prometnih mestih postavi zabojčke, tako da se redkokdaj spozabi in vsak zagotovo odvrže smeti, kamor spadajo.

Prevzgojo odraslih in vzgojo mlajših bi morali začeti z namestitvijo zabojčkov za odpadke in videli bomo, da se bo videz mesta v nekaj letih popravil, ker bo kmalu vsakdo razumel, čemu so zabojčki namenjeni. Če se bomo skupno potrudili, bomo imeli mesto lepo in čisto, kar bo prav gotovo vsakemu občanu v čast in ponos.

Literatura:

1. S Peterlin, 1970: Zelena knjiga o ogroženosti naravnega okolja v Sloveniji.
2. Proteus št. 3, letnik 1974/75

Stanko Majnik

OBOLENJA IN NEZGODE PRI IDRIJSKEM RUDNIKU

Namen članka je predvsem obravnavati izgubo delovnega časa zaradi bolezni in nezdov in povojnem času.

Ni pa moč mimo tega, da ne bi omenili nekaterih dogajanj v preteklosti in ugotovitev zaslužnih mož.

Medtem ko so prebivalstvo podeželja zdravili ranocelniki in mazači, povečini odsluženi vojaki, je tvorila Idrija izjemo, kjer imamo že iz leta 1553 prve zapiske o zdravstveni službi in o zastrupljanju z živim srebrom.

V letih 1530–1535 je nastala prva znanstvena monografija o skupini rudarskih poklicnih bolezni. To je knjiga enega izmed največjih in najbolj zanimivih reformatorjev v zgodovini medicine T. Paracelsusa „O rudarski jetiki in drugih rudarskih boleznih“.

Leta 1556 so natisnili knjigo „De re metallica“ Georga Bauerja – Agricole. Ta knjiga dopolnjuje Paracelsusovo ravno na področju sanitarno-tehničnega varstva. Opisane so metode kopanja rude in pridobivanja kovin, poklicne bolezni pljuč, sklepov, kože in oči rudarjev, poškodbe pri delu ter preprečevanje bolezni in nesreč v rudnikih.

Bauer poudarja pomen prezračevanja, pravičen način gradnje rovov in prezračevalnih naprav ter priporoča metode za pospešeno kroženje zraka v rudniku (s pomočjo ognja); rudarjem priporoča, naj pri delu dihajo skozi mokro krpo.

Rudarji umirajo zaradi pljučnih bolezni tako pogosto – pravi Bauer – da nekatere rudarske žene pokopljejo tudi po sedem mož.

Omenjeni knjigi sta za Slovence še posebej pomembni. Avtorja sta mnoge podatke za knjigi črpala še posebej v Idriji.

Nobeno mesto in noben rudnik nima v zgodovini svetovne medicine dela in varstva pri delu od 16. do 18. stoletja tako velikega pomena kot rudnik živega srebra v Idriji.

V začetku se je izkoriščanje živega srebra v Idriji začelo brez posebnih varnostnih ukrepov, zato so hitro zaznali hujše okvare zdravja. Že leta 1527 piše Paracelsus: „Glejte primer v Idriji, kjer so prebivalci pohabljeni in hromi: duši jih, zebe jih, ne morejo upati, da bi bili še kdaj zdravi.“

Bauer je opisal škodljiv vpliv izhlapevanja ob pridobivanju živega srebra in rude v Idriji. Delavci so se izkustveno varovali tako, da so delali na odprtem z vetrom v hrbet, vendar so jim kmalu izpadli zobje. To je bil že tedaj dobro znan znak hude zastrupitve z živim srebrom.

Znani italijanski renesančni zdravnik P. Mattioli, ki je nekaj časa živel v Gorici, je pisal, da so idrijski rudarji pokrivali nosnice in usta s platnenimi krpami, da bi se na ta način zavarovali proti škodljivim živosrebrnim hlapom.

Od prve polovice 17. stoletja je v Idriji delal ranocelnik, ki se je vzdrževal tako, da so rudarji prostovoljno delali za njegovo vzdrževanje in stroške (Medizinschichten). Leta 1665 so v Idriji z zakonskim odlokom skrajšali delovnik na 6 ur, predvsem zaradi slabega zdravstvenega stanja delavcev. To je bil eden izmed prvih takšnih zakonskih odlokov v zgodovini. Kakšne so bile kljub tem ukrepom razmere idrijskih delavcev v 17. stoletju, piše Valvazor.

V 18. stoletju je na socialno-medicinske probleme v Idriji vplivala država. Leta 1736 so idrijski rudnik modernizirali, ranocelnik je dobival dopolnilno plačo iz državne blagajne, da bi lahko vodil register bolnikov, brezplačno zdravil rudarje in jih preskrboval z zdravili ter držal pomočnike.

V Idriji so prvič v zgodovini izplačevali hranarino bolnikom iz državne blagajne (Krankengeld) v višini 75 % zaslužka; s tem je država prevzela obveznosti prejšnje rudarske bratovščine. Rudarski ranocelnik prvič v zgodovini dobi delikatno nalogo, da odloča, kdo je bolan in koliko časa traja bolniška doba. Za to delo ne zadostuje več ranocelnik in leta 1740 pride v Idrijo izučeni kirurg J. Gutt. Posebna komisija avstrijske vlade nalaga temu kirurgu kot prvo nalogo preprečevanje in zdravljenje zastrupitve z živim srebrom in pomoč pri poškodbah na delu.

Leta 1754 so v Idriji poleg kirurga nastavili tudi visoko šolanega rudarskega zdravnika A. Scopolija, hkrati pa se je zdravniška pomoč razširila tudi na družine rudarjev. Scopoli je v petnajstih letih dela v Idriji zelo dobro dojel in opisal idrijske socialno-medicinske probleme, zlasti poklicne zastrupitve z živim srebrom. Po njegovem mnenju je tudi šesturni delavnik v rudniku predolg in nevaren. Piše, da alkoholizem močno zvišuje nevarnost zastrupitve z živim srebrom in da je v socialnem oziru tudi alkoholizem poklicna bolezen rudarjev. Vse njegove besede o zastrupitvah izhajajo iz lastnih opazovanj, poklicno zbolevanje delavcev večkrat spremlja tudi tuberkuloza.

A. Scopoli je svoje raziskave dopolnjeval tudi z obdukcijo rudarjev.

Drugi znani idrijski zdravnik v 18. stoletju je bil B. Hacquet, ki je pri upravi dobesedno izsiljeval obvezno kopanje vseh delavcev neposredno po končanem delu, ni pa prodrli s predlogom, naj bi rudarji dobivali dopolnilni obrok mleka.

Scopoli in Hacquet sta imela z rudniško upravo nenehne nevspečnosti, vendar danes vemo, da so bili njuni ukrepi najsodobnejši ter vedno utemeljeni z znanstveno izkušnjo.

Nekaj podatkov o bolnih rudarjih je razbrati tudi v knjigi A. Kussmaul-a: Untersuchungen ueber den Constitutionellen Mercurialismus, Wuerzburg 1861, stran 116 – 117. V tej knjigi je članek: Studien ueber Krankheitsformen in Idria, ki opisuje, kako je spomladi leta 1858 neki Jozef Hermann pripotoval z Dunaja v Idrijo, da bi proučeval vpliv živega srebra na zdravje delavcev. Na podlagi njegovih ugotovitev in s pomočjo takratnega rudniškega zdravnika L. Gerbeca je naštel od skupnega števila 516 zaposlenih kar 122 obolelih za Hg: 78 jamskih ter 44 topilniških delavcev.

Leta 1879 je bilo npr. od 652 zaposlenih kar 124 slučajev merkurialnih obolenj.

Takole opisuje ta obolenja pisatelj F. S. Finžgar v svojih zbranih delih – VII. knjiga, stran 95 . . . Tisti moške, ki so bili pri tem delu, so bili na starost čudno bolni. Ni jim dalo, da bi mogli, recimo, na cesti obstati. Poznali so le hojo in sedenje, vmes ni bilo zanje ničesar. Ko so hodili za veliko noč k spovedi, so pred cerkvijo na trgu hodili v krogu. Kdor je prišel na vrsto, je šel skozi odprta vrata v zakrstijo, tam naredil nekaj kolobarjev, potem pa se sesedel na pripravljeni prostor. Ko je opravil spoved, je vstal, spet hodil v krogu po zakrstiji in nato hitro odšel domov, da sede in leže. To je bilo res. Zakaj? Ne umem, zaključuje pisatelj.

Zelo verjetno, da je bilo tako obnašanje rudarjev posledica zastrupitve z živim srebrom.

Ne samo bolezni in nezgode so bile zvesti rudarjev spremljevalec, tudi nehigienske stanovanjske razmere in prehrana so bili krivi vsega hudega. Še pred sto leti so se idrijski „knapi“ odpravljali na delo le s koščkom črnega kruha. Za kosilo pa so imeli koruzne žgance brez zabele. A vse to bi še bilo, če ne bi koruza smrdela; kruh pa je bil tako slab, da so nekateri delavci zboleli.

Praden se je kaj ukrenilo, da bi se rudarji po končanem delu lahko umili in preoblekli, je bil vsakdanji prizor srečevati jih, kako se prepoteni in v zaprašeni obleki vračajo z dela domov. Tam jih je čakalo vsakdanje opravilo: odložiti umazano obleko in jo, predvsem v jesenskih in zimskih časih, razobesiti nad pečjo, da se je osušila. Utesnjeni stanovanjski prostor – izba – je bil tako prepoln vsakovrstnih vonjav.

Med preprostimi idrijskimi ženami je bil še do začetka 20. stoletja v rabi pregovor: „Le vzemi knapa, da ga boš lahko vsak dan po hrbtu umivala.“ Umivanje po delu je bilo vsakdanje opravilo v delavskih domovih.

Na začetku tega stoletja so pri rudniku resno začeli razmišljati, da bi rudarju izboljšali higienske razmere.

Pri jašku Kaiser, danes j. Delo, so okoli leta 1906 pod nadzorstvom uradnika Perka zgradili kopalnico. Tudi v topilnici so za potrebe topilničarjev postavili vodno prho in šest litoželeznih umivalnih posod. Malo pred začetkom 1. svetovne vojne pa je bila v topilnici zgrajena kopalnica, ki je služila do leta 1945.

Za potrebe nadzornega osebja topilnice je bila že pred tem zgrajena stavba s kopalnico, kjer je bilo nekaj kopalnih kadi.

Ta kopalniščna stavba je bila zraven enonadstropnega poslopja, v katerem so bile topilniške pisarne in delovni prostor za kemijski laboratorij. Po 2. svetovni vojni je bilo to poslopje popravljeno in dvignjeno za eno nadstropje; v njem je danes uprava rudnika.

Za časa „rajnke“ Avstrije je veljal predpis, da sme biti bolnik neprekinjeno odsoten z dela največ 26 tednov. Zadostovalo pa je, da je bolnik prišel delat samo en dan po preteku predpisanega roka bolniške, in že je spet lahko nadaljeval z bolniško, če je seveda to bilo potrebno.

Bili so tudi primeri, da so bolnika pripeljali na delo in so namesto njega bolj poprijeli za delo sodelavci njegove delovne skupine.

Za časa Italije ni bilo veliko izostankov z dela zaradi bolezni. Na obeh jamah je bilo od 10 do največ 30 bolnih; to bi znašalo, upoštevajoč takratni povprečni stalež zaposlenih jamskih delavcev, okoli 5 %.

Bolniki so prejeli 60 %, ponesrečenci pa 100 % mezde.

Po osvoboditvi je bilo treba najprej napeti vse moči za obnovo in za razširitev rudniških kapacitet, pozneje pa še za modernizacijo proizvodnih postopkov. Do danes se je življenjska raven idrijskega rudarja močno dvignila. Vsi ti ukrepi so imeli, poleg že omenjenega, za cilj tudi kolikor mogoče olajšati delo rudarju.

Modernizacija rudnika je bila torej nujna za proizvodnjo in hkrati za izboljšanje gmotnega položaja zaposlenih.

Leta 1947 so bili prostori v pritlični topilniški stavbi, tam kjer je bila med zadnjo vojno delavska kuhinja, preurejeni v novo kopalnico.

Leta 1958 je bila zgrajena nova kopalnica na jašku Delo in sicer na prostoru, kjer je bil vse do takrat še pokriti kopalni bazen. Skoraj istočasno so bili dograjeni novi kopalniški prostori na jašku Borba.

Podjetje je posvečalo veliko skrb varnosti pri delu in je leta 1954 organiziralo zdravstveno-preventivno službo. Poseben oddelek se ukvarja s proučevanjem vzrokov obolevanja in preučuje bolezen v kali. Prav tako velja vsa pozornost zastrupitvam z živim srebrom, npr. z rednimi pregledi, s premeščanjem delavcev, ki so na izpostavljenih mestih, na druga, manj škodljiva delovna mesta. Leta 1966 je bilo uvedeno enkrat na leto obvezno cepljenje proti gripi. Tako preventivno cepljenje se nadaljuje že vsa leta.

Višina potrošenih finančnih sredstev za higiensko-tehnično zaščito je naraščala iz leta v leto. V letu 1954 je bilo potrošeno 15600 din/zap., a leta 1972 je ta izdelek narastel že na 168000 St. din.

Skrb za delavca se tudi zelo odraža v kulturi njegovega stanovanja in rudnik je vseskozi vlagal velika sredstva v gradnjo in obnovo stanovanj.

Dinamika bolezni podjetja				
Leto	Skupaj bolezni 1954=6,84 %	nezgode 1954=0,77 %	bolni zaradi Hg 1954=0,51 %	ostala obolenja 1954=5,56 %
I n d e k s i				
1954	100	100	100	100
1955	96	120	118	91
1956	108	114	137	105
1957	105	140	124	99
1958	107	120	112	104
1959	108	96	113	109
1960	120	132	137	117
1961	94	136	98	87
1962	113	131	158	106
1963	118	128	145	114
1964	128	161	147	121
1965	144	148	153	144
1966	116	114	55	121
1967	136	164	100	136
1968	167	158	164	170
1969	152	168	78	156
1970	138	142	59	145
1971	146	136	76	154
1972	149	143	63	157

Izostanki zaradi bolezni so obratovodstvom mnogokrat povzročali nemalo skrbi, kako nadomestiti obolele delavce, predvsem tiste, ki so bili zaposleni na proizvodnih delovnih mestih.

Niso pa bili redki primeri, ko se je delavec najavil zdravniku in mu potožil, da ga na primer tišči tukaj in zbada tam. Zdravnik mu je zato odredil nekaj dni bolniške. Tudi niso bili redki primeri, ko je delavec za časa bolniške opravljal na svojem domu razna domača dela, predvsem v spomladanskem času. To nam potrjujejo podatki v tabeli 1. Podatki se nanašajo na obrat jama s klasirnico, kajti tam je bilo zaposlenih 69 % delavcev od skupnega staleža pri rudniku v obravnavanem obdobju. Iz podatkov te tabele je razvidno, da v dvanajstletnem razdobju število bolnikov prav v mesecu juniju vsakega leta dosledno narašča v primerjavi s predhodnim mesecem.

Znano pa je, da v omenjenem mesecu vseskozi v opazovanem obdobju ni bilo epidemičnih obolenj, ki bi povzročala tak porast bolniške. Zanimivo je tudi dejstvo, da že takoj v naslednjem mesecu juliju bolniška upade. Temu pojavu je glavni vzrok nastop letnih dopustov.

Bilo je obdobje, v katerem so bili bolniku v prid predpisi Zakona o zdravstvenem zavarovanju. Tekom let pa so se tudi ti predpisi menjavali, Do leta 1963 je bilo npr. z

zakonom določeno, da prvih 7 dni bolniška bremeni podjetniško blagajno. Od leta 1964 dalje pa je zakon predpisoval, da bremeni podjetje vseh prvih 30 dni bolniške.

Struktura izgubljenih dni zaradi bolezni je razvidna iz podatkov v tabeli 2.

Plačilo bolniških dnin je vseskozi bremenilo podjetje za težke milijone.

Višina bolniške dne se je več let, vse do meseca julija 1966, obračunavala na podlagi poprečnega tromesečnega zasluzka, ki ga je delavec dosegel pred nastopom bolniške. Tak obračun je bil ugoden za bolnika. Delavcu – bolniku je bil tudi v prid interni predpis podjetja, ki je določal, da pripada delavcu tudi za časa njegove odsotnosti z dela zaradi bolezni ali nezgode letni, tromesečni ali kakršenkoli drugi obračun osebnega dohodka, takoimenovani dbički.

Z mesecem avgustom 1966 so za bolnike take ugodnosti prenehale. Novi zakonski predpisi so narekovali višino bolniške dne na podlagi dvanajstmesečnega zasluzka delavca pred nastopom bolniške. Interni predpisi podjetja pa niso več dovoljevali, da bi bil delavec za časa svoje odsotnosti z dela soudeleženi pri izplačilu letnih in tromesečnih obračunov OD.

Glede invalidov pri rudniku je treba poudariti, da je le-teh bilo dosti zaradi alkoholizma in njegovih posledic ter zaradi obolenj hrbtenice.

To so invalidi III. stopnje, ki so sposobni za lažja dela.

Invalidov zaradi zastrupitve s Hg hlapi ni več. Upokojijo se invalidi težjega značaja – I. in II. kategorije, ki so kot taki pripoznani od posebne zdravniške komisije. (Tabela 3).

Evidentiranje bolnikov zaradi silikoze se je začelo leta 1959. Vzrok za pojav te nevarne bolezni je treba iskati predvsem v uvedbi močnejših vrtnih kladiv za jamska dela, s katerimi je možno zavrtati v trde kremenčeve hribine. Tako vrtnje je pospeševalo nastajanje večjih količin prahu. Tudi povečanje sledilnih del je bil vzrok za silikotična obolenja. Da bi se preprečila ali vsaj do skrajnosti omilila ta nevarna poklicna obolenja, se je v jami vpeljalo vrtnje z vodnim izplakovanjem in se je poostrila kontrola nošenja zaščitnih mask pri delu. Uspehi teh ukrepov so bili povsem zadovoljivi, kajti uspelo je skoraj povsem zatreti to nevarno bolezen (Tabela 4).

Okoli leta 1960 je bila pri rudniku vpeljana kontrola bolnikov na domu. Iz nejasnih vzrokov pa je bila le-ta že po nekaj letih opuščena.

Čeprav je bilo tekom let marsikaj storjenega, da bi se zmanjšala izguba delovnega časa zaradi bolezni, do kraja leta 1972 niso bili povsem doseženi zaželeni uspehi. V strukturi te vrste odsotnosti so bili doseženi nekateri premiki kot npr. znatno znižanje poklicnih obolenj, a po drugi strani je narastlo število nezgod. V celoti gledano pa boleznine še ne kažejo ugodne tendence upadanja.

Strokovno oceno o dejanskem zdravstvenem stanju zaposlenih delavcev pri idrijskem rudniku prepuščam zdravnikom.

Na kraju še nekaj besed o bolnici v Idriji.

Za bolne rudarje je bilo v preteklih stoletjih še kar dobro poskrbljeno. V knjigi Zgodovina Idrije M. Arka beremo, da je bila dne 31. decembra 1787 dana v uporabo rudarska bolnica.

Do srede 18. stoletja Idrija ni imela svojega zdravnika, ampak samo kirurga ali padarja. V kateri stavbi so padarji opravljali svoje delo, ni povsem znano. Po ustnem izročilu se ve, katera hiša bi lahko to bila. To je hiša št. 71²), ki je bila do leta 1945 v „usrani gasi“ (danes Ljubljanska ulica). Hiša je stala ob Nikovi. Za časa Italije je tista ulica nosila ime via Montello, hiša pa N 2. To rudniško hišo so imenovali tudi „u padarji“.

Ob zračnem napadu na Idrijo aprila 1945 je težka bomba to hišo porušila skoraj do tal. Po vojni so še preostali del hiše odstranili.

Od leta 1829 je bila bolnica za rudarje v erarični hiši št. 174 na Bruševšah, danes Rudarska ulica št. 10.

Od leta 1900 do 1967 so se rudarji zdravili v bolnici na „Luži“, ki je bila zgrajena v letih 1898/99 in je nosila ime Franz Josef. Zraven te bolnice je bil v letih 1930/31 sezidan sanatorij. Ta sanatorij je nosil ime „Duchessa Elena d'Aosta“, v prisotnosti katere je bil ta objekt leta 1931 slavnostno izročen svojemu namenu. Tisto leto so tudi bolnico preimenovali v Ospedale civile Vittorio Emanuele III.

Od leta 1925 do 1945 je službo rudniškega zdravnika in kirurga opravljal tudi dr. Nino Braggion. Od 2. maja 1945 do 31. 12. 1967, ko je bila idrijska bolnica ukinjena, je službo rudniškega zdravnika zvesto opravljal priljubljeni zdravnik dr. Ivan Hribernik. Pohvaliti je treba tudi njegova dva dolgoletna sodelavca: Valija Trevna – rentgenskega tehnika – in neumorno dobrotnico Efremo – usmiljeno sestro.

Naveden naj bo še podatek, da je npr. leta 1952 idrijska bolnica imela kapaciteto 56 postelj.

Danes, po skoraj dveh stoletjih, Idrija nima več svoje bolnice. V dotrajanih prostorih je danes zdravstvena ambulanta, ki spada pod Notranjski zdravstveni dom na Vrhniki.

Dinamika bolezni jame in klasirnice

Indeksi s premično bazo

Mesec	Leto	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Januar		–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Februar		124	124	119	106	92	91	108	102	98	98	100	109
Marec		90	87	97	160	112	98	107	103	102	97	111	91
April		79	112	92	77	106	103	102	112	91	103	96	112
Maj		96	84	103	86	93	98	95	85	95	96	81	91
Junij		131	136	131	124	101	119	118	114	98	106	119	129
Julij		95	73	93	82	95	91	93	83	91	102	90	86
Avgust		111	99	96	92	103	100	100	85	89	89	104	110
September		113	95	96	15	96	99	128	117	113	97	103	84
Oktober		94	113	111	92	100	96	111	115	99	109	112	98
November		106	87	79	112	93	109	93	102	100	84	93	110
December		109	111	122	118	106	92	104	104	119	123	99	115

OPOMBE:

- 1) V pojasnilo, da ni to pojav samo pri idrijskem rudniku, ampak da je to splošno za jugoslovansko gospodarstvo, navajamo nekaj ugotovitev pisca članka, prevod katerega je bil objavljen na strani 7 slov. dnevnika Delo dne 4.10.1974: Kakšen recept?

Zaradi bolezni in „bolezni“ vsak dan izostane z dela okoli 220.000 Jugoslavanov. To pa je že cela armada ljudi, tako kot če bi vsi, ki so zaposleni v jugoslovanski kemični in elektroindustriji, sploh ne prišli na delo. Lani smo zaradi tega izgubili 63 milijonov delovnih dni, kar znese 140 ur na zaposlenega. Seveda ni vseeno, ali smo bolni ali pa smo na dopustu. Bolezni ne mara nihče, zato ni nikakršnega dvoma, da so bili med stotisoči tistih, ki so bili na bolezenskem dopustu, tudi popolnoma zdravi ljudje. Ti so udobno počivali, ali pa so opravljali bolj naporno delo, kot ga imajo na svojem delovnem mestu.

Nikakor ne moremo najti „recepta“, ki bi nam pokazal, kako solidarno plačati zdravljenje samo tistim, ki so res bolni, ne pa tudi simulantom.

- 2) Hiša št. 71 je bila leta 1884 prenesena – prepisana iz Urbarja št. 70 za Idrijo.

Še nekaj pripomb v zvezi z uvedbo mehanizacije in ostalega v Idrijski rudnik:

Vrtalni stroji in kladiva v idrijski rudnik so bila uvedena postopoma. Že proti kraju prejšnjega stoletja so v spodnji jami, danes j. Delo, uporabljali štiri vrtalna kladiva na pogon s stisnjanim zrakom. Za pogon le-teh je bil zunaj jame montiran majhen kompresor.

Leta 1915 so na 4. obzorju zgornje jame postavili novi kompresor za pogon nadaljnjih 15 vrtalnih kladiv. Leta 1916 so uvedli tudi v Franciške, danes j. Borba, vrtalna kladiva. Stisnjeni zrak so po napeljanih ceveh oskrbovali iz 4. obzorja zgornje jame. S postavitvijo nove kompresorske postaje na Rakah sta bila odpravljena omenjena dva kompresorska stroja.

1957 1958 1959 1960 1961 1962 1963 1964 1965 1966 1967 1968 1969 1970 1971 1972

Tab. 2 Struktura boleznin v %

	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
v breme podjetja	32	26	28	27	29	30	63	70	64	71	69	63	62	68	68	71
zavoda SZ	68	74	72	73	71	70	37	30	36	29	31	37	38	32	32	29

Tab. 3

Invalidi
številčno stanje
na dan 31. XII.
upokojenih

...	...	...	...	...	...	21	38	53	78	84	91	96	100	122	135	115
3	1	3	6	9	12	7	7	3	6	4	8	13	17	27	31	14

Tab. 4 Silikozna obolenja:

primerov
izgubljene dne

...	...	...	...	...	...	3	4	4	5	8	4	2	—	5	2	7	1
...	...	87	—	306	548	776	388	597	111	177	31	166	193	109	—	—	—

ŠTEVILO POŠKODOVANIH IN PONESREČENIH

Leto v jami pri delu ESO toplinica Ostalo Skupaj na poti VSE na 1000 SKUPAJ zaposl.

1954	74	15	31	21	141	—	141	137,8
1955	78	6	28	37	149	6	155	149,1
1956	72	6	26	26	130	4	134	127,5
1957	99	3	30	42	174	6	180	171,1
1958	83	4	23	27	137	13	150	149,5
1959	82	2	14	6	104	4	108	107,6
1960	78	4	25	18	125	9	134	136,7
1961	83	6	35	24	148	9	157	153,2
1962	121	8	23	11	163	16	179	171,4
1963	114	2	18	14	148	19	167	159,0
1964	143	13	26	15	197	24	221	199,3
1965	145	—	24	7	176	31	207	174,7
1966	142	13	10	28	193	26	219	178,8
1967	165	19	16	42	242	41	283	225,5
1968	165	11	11	22	209	43	252	199,4
1969	163	12	10	24	199	44	243	192,4
1970	155	6	13	18	192	32	224	179,6
1971	141	11	11	19	182	24	206	172,1
1972	147	10	13	20	190	25	215	188,9

Opomba: Poškodbe zunaj jame
so vključene pod „Ostalo“.

Delo v jami z vrtnalnimi kladivi na stisnjeni zrak se je vse bolj uveljavljalo. Kljub vsemu temu pa so rudarji zaradi razširitve jamskih podzemeljskih del še posegali po ročnem vrtnanju.

Do leta 1904 so jamski delavci pretežno vrtali ročno s kladivom, ki je imel raven ročaj; to kladivo so imenovali „Handfeisel“.

Leta 1905 so to kladivo zamenjali s kladivom „šlenger“. To kladivo, za razliko od prejšnjega, je imelo ukrivljeno držalo. Bilo je bolj prikladno za ročno vrtnanje predvsem v višjih legah hribine.

To novost so v idrijski rudnik prinesli rudarji iz Reibeljna, ki so prav v ta namen za nekaj časa prišli v Idrijo, da so pokazali, kako je s takim orodjem treba delati.

V času, ko je bil idrijski rudnik državna last in še pozneje, ko je le-ta spadal pod delniško privatno družbo Monte Amiata, so rudarji ob občasnem pomanjkanju zadostne količine stisnjene zraka vrtali s pomočjo „šlengerjev“.

Tudi nekaj mesecev tik po osvoboditvi so si rudarji zaradi okvare vrtnalnih kladiv in iztrošenosti kompresorskih naprav pomagali z ročnim vrtnanjem.

PRIPOMOČKI:

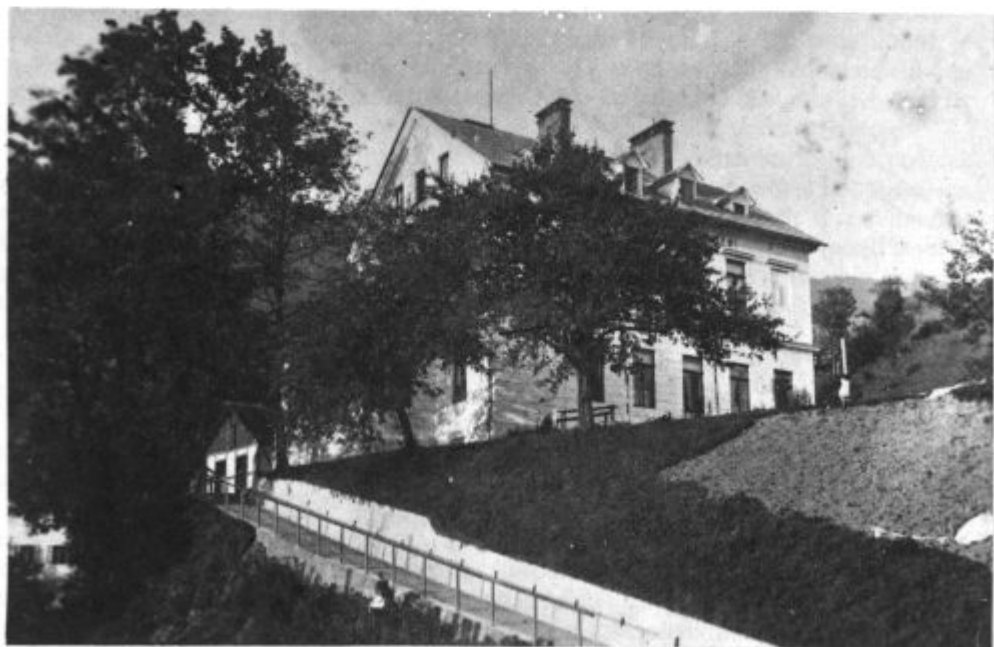
- Goriški zbornik 1947–1957, Nova Gorica 1957, stran 212
- Dr. M. Kocijančič: Prsti iz krokodilove kože, časopis Delo, 7. 3. 1970
- Dr. M. Kocijančič: Prah sovražnik pri delu, časopis Delo, 13. 6. 1972
- J. Kaizer: Časomer 1873, tedenska tribuna TT, 27. 12. 1972
- M. Arko: Zgodovina Idrije, str. 94, 95, 140
- I. Mohorič: Rudnik živega srebra v Idriji, str. 257
- Statistika bolezni RŽS
- Krajevni leksikon LRS, Ljubljana 1954, str. 305

Poleg omenjenih pripomočkov so mi koristno služila tudi poizvedovanja pri upokojenih idrijskih rudarjih, za kar se lepo zahvaljujem:

Ignaciju Likarju, O. Župančičeva 13

Antonu Jerebu, kap. Miheva 18

in Rafaelu Lapajnetu, Prešernova 17

Bolnica na „Luži“. Posnetek iz leta 1927

Tadria - Sanatorio Duchessa d'Aosta e Ospedale Vittorio Emanuele III.

Bolnica in poslopje sanatorija. Posnetek iz leta 1936

Rudar pri ročnem vrtanju v jami.
Po skici slikarja-amaterja, domačina Rafaela Božiča

OB 30-LETNICI SVOBODE NA CERKLJANSKEM

Pokojni pisatelj France Bevk je v neki svoji knjigi, kjer je opisoval Cerkljansko, zapisal nekako tako: „Dolgo se na Cerkljanskem ni nič spremenilo“. Misli je na več stoletij pred I. svetovno vojno. Če bi še živel, bi verjetno napisal v knjigo tudi drugače: „Na Cerkljanskem se je mnogo spremenilo“. Velike spremembe na Cerkljanskem je France Bevk že doživel, vendar šele v svoji visoki starosti. Lice Cerkljanske pa se še vedno spreminja, posebno zadnja leta. Ne mislim samo na gospodarski razvoj, temveč tudi spremembe na vseh drugih področjih življenja.

Ali se bo na Cerkljanskem rodil še kakšen pisatelj, ki bo za pokojnim Francetom Bevkom napisal knjigo o Cerkljanski in vanjo vpisal: „Na Cerkljanskem se je ogromno spremenilo“! Do sedaj se tak še ni pojavil. Zato le kronisti beležimo posamezne dogodke s tega prelepega koščka slovenske zemlje. Ti suhoparni podatki bodo ostali v arhivih, ki pa ne bodo mogli dati prave slike tistemu, ki jih bo morda kdaj kasneje prebiral. Na Cerkljanskem se je v preteklosti poleg Franceta Bevka rodilo še več velmož; glasbenikov, tehnikov, matematikov itd. Na nekatere spominjajo spominske plošče, imena drugih pa so vpisana le v biografskih leksikonih. Rodilo pa se je tudi mnogo junakov; imena teh ne smejo v pozabo. V zgodovini NOB je vpisanih mnogo imen, težko pa je izluščiti nekoga, ki bi prednjačil; v NOB je bilo junaštvo množično!

Spremembe so po zadnji vojni nastale povsod po svetu in še posebno pri nas v Jugoslaviji in Sloveniji. Toda Cerkljanska ima pri teh spremembah posebno mesto.

ZGODOVINSKI ORIS

Ozreti se moramo v zgodovino, da bomo lahko povojni razvoj primerjali s preteklostjo.

Zakaj se na Cerkljanskem v stoletjih ni nič spremenilo, je lahko razumeti. Vsa Cerkljanska je bila brez prometnih zvez in tako rekoč „bogu za hrbtom“. Naselitev je potekala od Tolmina navzgor in se tu zaključila. Z druge strani, tj. iz Poljanske doline, je potekala kolonizacija in prav tu so se srečali naseljenci z obeh strani. V končni naselitvi so bili Tolminci hitrejši, saj so naselili tudi današnjo Novo Oslico, ki je onstran razvodja, kjer naj bi se naselili kolonizatorji iz Poljanske doline, le-to so kasneje tudi prevzeli za svojo.

Po nekih virih je ugotovljeno, da je skozi Cerkljansko peljala rimljanska tovorna pot čez prelaze iz Tolmina v Poljansko dolino in naprej v Panonsko nižino. Ta pot je bila še stoletja potem edini odhod v Cerkljansko. Cesto s tolminske strani ob Idrijci navzgor so zgradili šele okrog leta 1880. Redka naselja, kjer so danes vasi, so životarila in plačevala gosposki davek v denarju in naturalijah. Lastnina je prehajala iz rok v roke raznim grofom, knezom, duhovni in posvetni gosposki, narod pa je stradal in garal. Večina Cerkljanske je bila poraščena z gozdom.

Kako malo se je v nekaj stoletjih v Cerkljanskem samem spremenilo, nam priča naslednji podatek:

Paolo Santonini, vodja patriarhove pisarne v Vidmu, je v letih 1485–1486 in 1487 mnogo potoval po slovenski zemlji skupaj s škofom iz Carole (malo mestece pri Benetkah). Paolo Santonini je ob tej priliki zapisal vse, kar je videl in doživel. Med drugim pravi:

„29. avgusta smo ob sončnem vzhodu zapustili Tolmin in se odpravili v divjo in brezpotno gorsko pokrajino pod vodstvom klerika Danijela, sina odličnega gospoda Virgila iz Tolmina. Po 10 miljah potovanja smo le prišli smrtno lačni v vas Grahovo in vstopili v neko nizko čmozakajeno hišo, kjer ni bilo za nas ničesar pripravljenega. Začeli smo zato naš obed kar z orehi, nato nadaljevali z ovčjim sirom in čisto čimim rženim kruhom, ki nam je pa, ker smo bili sestradani, zelo dišal. Kot tretja jed so prišla na vrsto trdo kuhana jajca, nato posoljene postrvi in kot peto na koncu pečeni piščanci. Škof je hitro sam pojedel pečenega

polha, ki so ga bili služabniki spotoma ujeli. S težavo smo nadaljevali potovanja po obedu, z velikimi naporji navzgor in navzdol ter smo dospeli po desetih miljah poti v Cerkno, kjer ima svoj uradni sedež gospod vikar Gašper. Tu je farna cerkev sv. Jerneja, podrejena, kar se tiče postavljanja duhovnikov, kaplitlu sv. Marija v Čedadu.

Vas Cerkno leži v ravnini, šteje 42 hiš in skozi njo teče potok, ki nikdar ne presahne. Gostil nas je v svoji hiši gospod Gašper, ki nas je, čeravno smo ga iznenadili, dobrohotno in na hvalevreden način sprejel.

30. avgusta smo odrinili zjutraj iz Cerkna in se povzpeli na hrib iznad Oslice in nato zopet v dolino. Vzpenjanje na hrib je z obeh strani zelo naporno. Po grebenu teče meja med beneškim ozemljem in mestno občino Šk. Loka.“

Leta 1487 je bilo torej v Cerknem 42 hiš. Po tem lahko ugotavljamo, da Cerkno od takrat naprej ni napredovalo. Sicer pa je v tem času Cerkno popolnoma pogorelo. Razlika, ki je nastala po požaru, oz. obnovi, je bila ta, da so bile nove stavbe zgrajene v južnoprimorskem ali furlanskem stilu, vsaj na zunaj. Cerkno so namreč obnavljali furlanski gradbeniki. Prejšnje slamnate strehe so zamenjali korci. Ob tem požaru je zgorel tudi ves župnijski arhiv.

Med gradnjo ceste ob Idrijci so že razpravljali tudi o gradnji ceste s Primorske na Kranjsko. Predložena sta bila dva načrta. Po prvem naj bi cesta tekla po Baški grapi čez Petrovo brdo, po drugi pa skozi Cerkno in Podpleče v Poljansko dolino. Višje oblasti pa so se odločile za drugo varianto. Tako je potem Cerkno dobilo tranzitno cesto.

V letu 1851 so se nekateri Cerkljani potegovali za to, da bi v Cerknem ustanovili sodnijo. To so utemeljevali s tem, da je iz Cerkna v Tolmin 7 in več ur hoje, tako, da „trpi pravica in tisti, ki jo iščejo“. Višje oblasti so poslale v Cerkno komisijo, da dobi primerno poslopje za sodnijo. Dva domačina pa sta ob tej priložnosti prepričevala komisijo, češ da je še sodnija v Tolminu preblizu. Nekaj „pametnih“ mož s kaplanom Močnikom na čelu pa se je za to zavzemala. Zavzemali so se tudi za zidanje sodnega poslopja v Cerknem.

Sedež sodnije je bil nameščen v poslopju, ki je bilo zgrajeno za kaplanijo. Nova sodnija pa je bila zgrajena leta 1912. To je poslopje, kjer so sedaj nižji razredi osnovne šole.

Simon Rutar je v svoji „Zgodovini Tolminske“ zapisal nekaj tudi o šolah na Cerkljanskem. Okrog leta 1865 je bilo stanje šol na Cerkljanskem tako: Šole so bile v Cerknem, na Bukovem, v Orehku, v Šebreljah in Novakh. Te šole so zajemale 15 vasi, brez šol pa je ostalo še 5 vasi. Nekoliko bolje je bila urejena le šola v Cerknem, s tremi prostori v najeti stavbi, ki pa je bila v slabem stanju. Ostale šole so imele po en prostor, ki so ga lastniki odstopili brezplačno. Povsod so poučevali kateheti, v Cerknem tudi en učitelj in pomočnik ter na Bukovem poleg kateheta tudi pomočnik.

Šolo v Cerknem je obiskovalo 39 dečkov in 22 deklic, na Bukovem 30 dečkov in 26 deklic, v Orehku 13 dečkov in 15 deklic, v Šebreljah 26 dečkov in 17 deklic in v Novakih 28 dečkov in 17 deklic. Če primerjamo Cerkno z ostalimi vasi, lahko ugotovimo, da je obiskovalo šolo več otrok izven Cerkna. Brez šol pa je ostalo 59 dečkov in 62 deklic.

Sicer pa se je takrat na Cerkljanskem že pričelo razvijati tudi kulturno življenje. Že leta 1869 je bila v Cerknem ustanovljena Čitalnica. Največji razmah je ta dejavnost dosegla v letih 1900–1914. Poleg izobraževalnih društev je bila v Cerknem tudi godba na pihala. Obstajali sta dve hranilnici in posojilnici. Leta 1904 je bilo v Cerknem ustanovljeno planinsko društvo, leta 1912 pa gasilsko društvo. Najbolj napredna je bila vas Šebrelje, kjer je bila od leta 1860 samostojna občina. 1890 je bila ustanovljena tudi „Šebreljska štedilna posojilnica“. Z razvojem posojilnic se je pričelo razvijati tudi gospodarstvo, ki so ga predstavljale kmečke domačije, nekaj trgovin, več gostiln in obrtnih delavnic. Ni točno znano, kdaj je nastala cerkljanska pustna „lavfarija“, vsekakor pa že v 19. stoletju. Poštno zvezo z Idrijo je vzdrževal Pavel Obid, ki je nosil pošto v nahrbtniku. Ko so zgradili cesto, je pošto vozil s konjsko vprego. Leta 1914 pa je že, kot trgovec in gostilničar, nabavil, prvi v Cerknem, tovorni avtomobil.

Leto 1915. Cerkno je postalo bližnje zaledje soške fronte. Sem so pribežali begunci. Skozi Cerkno so šle kolone avstroogrške vojske na soško fronto, nazaj pa so se s fronte vračali ranjenci. V Cerknem je bila tudi zaledna vojaška bolnica.

Leto 1918. Konec I. svetovne vojne. Cerkno je zasedla italijanska vojska. Nekaj let kasneje so tu zgradili vojašnico. Gradili so ceste ob meji z Jugoslavijo, ki je obkrožala Cerkljansko. V hribih, v neposredni bližini meje, pa so gradili betonske bunkerje. Življenje Cerkljanov se ni izboljšalo. Nastala je brezposelnost. Mnogo mladih je takrat odšlo v Francijo in Argentino. Nekoliko bolj se je razvila trgovina. Lažje so prodajali les ter takrat precej obubožali gozdove. Vendar je prav v tem času precej kmečkih domov šlo na boben. V času največje gospodarske krize pa se je nenadoma odprl trg za maslo. V vsakem kraju so odprli mlekarno, kjer so izdelovali maslo, ki so ga oddajali v Trst. Le nekateri domačini so dobili sezonsko delo pri gradnji cest. Večino delavcev pa so pripeljali od drugod. Posebno pri gradnji utrdb niso zaposlovali domačinov.

Zadnja leta pred II. svetovno vojno so ponovno odprli rudnik bakra v Planini, ki so ga izkoriščali že Avstrijci. Italijani so zgradili v Planini čistilnico bakra ter skopali rov skozi hrib. Toda takrat že ni bilo več domače delovne sile. Italijanska mobilizacija je pobrala vse mlajše moške za vojno v Evropi in Afriki.

Na zunaj Cerkljanska ni bila videti slovenska. Vsi javni napisi so bili v italijanščini. Po vseh uradih in lokalih so bili napisi: „Qui si parla soltanto italiano“ (Tu se govori samo italijansko).

Po vseh vaseh in naseljih so italijanske oblasti ustanovile osnovne šole z enim samim ciljem – poitalijančevati.

April 1941. Napad na Jugoslavijo. S Cerkljanskega so izselili vse prebivalstvo v notranjost Italije. Ko so se begunci po nekaj dneh že vračali na svoje domove, so bili ti precej izropani. Največja škoda pa je nastala pri živini.

CERKNO V SEPTEMBRU 1943

Življenje se je spremenilo v enem dnevu. Iz vseh postojank in vojašnic se je v Cerknem zbirala poražena italijanska vojska. Tu je pustila mnogo orožja, municije in druge opreme, saj ni imela več časa, da bi jo odpeljala s seboj. V Cerkno so prišli partizani, med njimi tudi domačini, ki so bili že prej vstopili v partizanske enote. Partizanska vojska je prevzela oblast, dokler se ni organizirala tudi civilna, odbori OF, ki so delovali v vseh krajih, ponekod pa že pred razpadom Italije.

Cerkno med drugo svetovno vojno

Ob razpadu Italije, septembra 1943, so prenehale delovati vse italijanske šole na Cerkljanskem, vsi italijanski učitelji so odšli z vojsko vred, ponekod s podeželja pa že prej, ker so se bali partizanov.

Na Cerkljansko so se vrnil nekateri učitelji-domačini, ki so bili pod Italijo prestavljeni v notranjost države. Med njimi je bil tudi Viktor Jereb, ki je takoj pričel organizirati slovensko šolo. Pridružili so se mu tudi drugi učitelji in študenti. Že dober mesec za tem so bile na Cerkljanskem v večini krajev slovenske šole. Šole so delovale v težkih pogojih, brez potrebnih učbenikov. Če je bila v bližini borba, je šola prenehala z delom, ko ni bilo več nevarnosti, pa se je pouk nadaljeval.

Že med vojno so se porajale manjše dramske skupine, ki so jih vzpodbujali kulturniki v vojaških enotah. Sicer pa je bila v osnovni šoli na Kladju že leta 1944 ustanovljena igralska skupina IX. korpusa, ki je delovala s kulturnimi skupinami v teh krajih.

Cerkljanska je bila svobodna, čeprav je sovražnik – tokrat Nemeč, nekajkrat z veliko pomočjo vdril na to osvobojeno ozemlje. Kljub temu pa je šel razvoj NOB naprej. Cerčno je postala nekakšna partizanska prestolnica. Tu se je gradila ljudska oblast. Tu so bile številne vojaške in civilne ustanove, delavnice itd. – država v malem.

Pred nekaj leti sem zasledil v knjigi, katere avtorji so bili italijanski oficirji, ki so bili pod nemško komando v postojankah v Baški grapi od razpada Italije do osvoboditve (to so bile sovražne postojanke za boj proti partizanom, oz. za obrambo proti njim), kako so bili presenečeni nad partizansko organizacijo. Navajajo celo, kaj vse je bilo takrat organizirano na Cerkljanskem. Priznali so, da so to zmogli le idealisti s pomočjo vsega prebivalstva. Cerčno so nemški bombniki zasipali z bombami, mitraljezi pa zažigali posamezne domačije v okolici. Ob vdorih so ropali, požigali in pobijali. Najhujša pa je bila zadnja ofenziva v marcu 1945. Nemška vojska je brskala vsepovsod. Ostala pa je neodkrita partizanska bolnica Franja.

CERKLJANSKA V MAJU 1945

Osvoboditev 1945. leta je cerkljanskemu prebivalstvu prinesla skoraj razočaranje. Prebivalstvo, vajeno živahnega življenja med borbo, ni moglo razumeti, da je odšla partizanska vojska, da je bila ukinjena vrsta ustanov, delavnic itd. Na Cerkljanskem se je pojavila samota. Z vojske še ni bilo moških. Delo na polju je čakalo. Požganih je bilo ogromno domačij, ljudje so se ponekod stiskali v zasilno pokritih kletih. Marsikatera kmetija je bila brez živine, doma pa so bili le otroci, žene in starčki. Hrane in drugih potrebščin ni bilo. Kar se je sploh dobilo, je bilo treba plačati, pa tudi denarja ni bilo. Živino in drugo so oddajali med vojno na potrdila.

Najprej so pripeljali v Cerčno večje število konj, ki so jih razdelili med kmete. Pomoč je prišla tudi v denarju. Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko Primorje v Ajdovščini je poslal v Cerčno „dve vreči“ italijanskih lir, ki so bile nekaj časa v Slovenskem Primorju še plačilno sredstvo. „Dve vreči“ navajam zato, ker se je potrdilo, ki smo ga podpisali, glasilo na „dve vreči“, ne pa na vsoto. Iz teh dveh vreč smo na takratnem okrajnem narodnoosvobodilnem odboru v Cerknem jemali denar za vsakovrstne potrebe ter o tem vodili evidenco in z njim tudi varčevali, ker so nam povedali, da je zaenkrat to vsa pomoč. Pričela pa je prihajati tudi pomoč v živilih – UNRA paketi. Vse to pa je bilo premalo; ljudje so se vrgli na delo, razkopavali ruševine, gradili zasilna bivališča, sejali, šadili, če je le bilo kje še kaj semena.

Fantje in moške so se pričeli vračati domov. Mlajši, za katere ni bilo dela v domačem kraju, so odhajali. Cerkljanska se je zopet praznila. Počasi so pričeli vstajati domovi iz ruševin. Pričelo se je sicer normalno življenje, ki pa je bilo bolj podobno životarjenju. Cerkljanska v tistem času ni imela inteligence, razen nekaj učiteljev. Zato je bilo še toliko težje. Šele po nekaj letih so odšli v višje šole prvi maturanti nižje gimnazije v Cerknem.

Mnogi mladi so ostali v vojski. V partizanih so se pokazali hrabri in sposobni. Postali so oficirji, ki so kasneje dobili potrebno izobrazbo na vojnih akademijah. Cerkljanska je dala takrat vojski mnogo kadra. Nekateri so se povzpeli do višjih činov.

Za obnovo požganih domov so v Cerknem ustanovili Obnovitveno zadrugo ter tehnično bazo, kjer so namestili dva gradbena tehnika. Kasneje so obnovitveno zadrugo ustanovili tudi v Šebreljah in Otaležu.

V teh krajih ni bilo mogoče dobiti nikakega materiala, strojev in orodja. V angloameriško cono so vozili les, od tam pa druge potrebščine. V Cerknem so zgradili opekarno, uredili mizarsko delavnico in kovačijo. Nekoliko kasneje so v Cerknem ustanovili tudi elektromehanično delavnico Rempod, zametek sedanje Ete. Tu so popravljali razne elektromotorje in druge aparate ter izvajali elektroinštalacijska dela.

Obnova se je začela dokaj organizirano. Nihče pa ni takrat mislil na arhitektonsko ureditev predvsem Cerkna, važno je bilo le, da je bila čimprej streha nad glavo.

Tu moramo omeniti tudi pokojnega Feliksa Slabeta, ki se je izredno zavzemal za obnovo in tudi organiziral vrsto akcij v tej smeri.

Nekoliko kasneje so bile po vseh večjih vaseh na Cerkljanskem ustanovljene manjše kmetijske zadruge, ki pa so delovale le nekaj let. Njih obstoj zaradi premajhnega prometa in velikih administrativno-finančnih stroškov ni bil zagotovljen. Vmes pa je bila tudi nepravilna politika do zasebnega kmetijstva.

Po odhodu vojske je bila v Cerknem le civilna oblast, ki jo je izvajal Okrajni narodnoosvobodilni odbor, po vaseh pa krajevni narodnoosvobodilni odbori, ki so se ob koncu leta 1945 združili v večje, ki so zajemali več vasi. Ti odbori so ostali še nekaj let. Okrajni NOO Cerkno pa je bil združen z idrijskim. V Cerknem so bili tudi sedeži družbenopolitičnih organizacij, le-ti so delovali tudi po okoliških vaseh. Krajevni narodnoosvobodilni odbori, ki so bili na Cerkljanskem izvoljeni že v letu 1944, so po osvoboditvi z delom le nadaljevali.

Takoj po osvoboditvi je bila v Cerknem organizirana nižja gimnazija; le-ta pa je bila nekaj let kasneje z reorganizacijo šolstva ukinjena. Programsko in organizacijsko je prerasla v popolno osemletko. Ob ponovni postopni reorganizaciji po 1960 letu je število učencev v njej zelo poraslo, ker so bile ukinjene nepopolne osemletke po okoliških vaseh. Tam so ostale le še eno ali dvorazrednice z učenci do 4. razreda. Marsikje pa so bile zaradi nizkega števila učencev ukinjene tudi te. Danes obstojajo le še šole v Orehku, Šebreljah in Novakih ter šola v Otaležu, ki pa organizacijsko spada pod centralno šolo v Sp. Idriji.

CERKLJANSKA LETA 1975

Kakšna pa je Cerkljanska danes. Prav gotovo, da ne več „bogu za hrbtom“. S svetom je sicer povezana le z ozko asfaltno cesto v smeri proti Idriji in Gorici ter s še slabšo makadamsko cesto s Poljansko dolino.

V Cerknem se razvija industrija, predvsem tovarna Eta; ob njej pa se razvija vsa Cerkljanska. Njen gospodarski vpliv je čutiti do poslednjih obronkov, življenjski standard prebivalcev se je dvignil, ob njej se je opomogla celo kmetijska proizvodnja. Redni mesečni dohodki so omogočili prenekateremu kmečkemu fantu, da si je moderniziral kmetijo. Tudi pot v tovarno jih ne utruja več, saj jim le-ta omogoča prevoz z avtobusi, v osebni standard pa spada skoraj že avto. Etin emblema je postal simbol Cerkna.

Cisti kmetij je danes na Cerkljanskem malo. Največji kompleks je v Cerkljanskem vrhu, od Kladja do Otaleža. Tu so velike kmetije s po 50 glav živine, ki je niso imeli še nikoli prej, z novimi sodobnimi hlevi, stroji za obdelavo. Vse to zagotavlja obstoj tudi v teh hribovitih predelih. Ne sejejo toliko kultur, kot so jih prej. Oprijeli so se sodobnega živinorejstva, ki ima v teh krajih največ pogojev.

Res ni več kmečke idile. Ali naj se tem ljudem še toži po njej? Res je bil vrisk trudnega kosca, ko se je zvečer vračal z dela, znak razpoloženja. Vendar mu bolj prija ropot kosilnice, ki opravlja zanj najtežje delo. Senožeti v Kojci in Poreznu niso več pokošene. Toda z gnojenjem drugih površin lahko redijo kmetije prav toliko živine kot prej, ko so kosili strme senožeti. Pač pa je škoda dobrih pašnikov okrog Porezna, ki se zaraščajo z ničvrédnim grmovjem. Gozdna gospodarstva pa bi morala bolj skrbeti za pogozdovanje opuščenih površin.

Življenje v teh krajih se je popolnoma spremenilo. V nekatere vasi je napeljan telefon, radio je v vsaki, televizor pa v večini hiš. Večina družin je naročena na vsaj enega od časopisov. Vsaka gospodinja ima vsaj nekaj sodobnih pripomočkov v gospodinjstvu. Tudi novi ali prenovljeni domovi kažejo drugačno lice kraja. Trgovine so založene in dostopne vsemu prebivalstvu. Manj je gostiln in tudi obisk v njih je manjši kot v preteklosti. Sicer pa električna še ni dosegla štirih manjših naselij na Cerkljanskem. Še vedno jim dajejo električno energijo domače centrale ob potokih, ki pa jim ne more poganjati strojev.

K cestam, ki so jih zgradili med obema vojnama predvsem v vojaške namene, sicer pa je bila to edina koristna gradnja za prebivalstvo, so v zadnjih letih zgradili več priključkov in povezav: z Bukovega mimo Orehka in Jesenic v Cerkno, z Vrh Križa v Ravne, s Kladja čez Vrhovcev vrh v Poljansko dolino, z Bevkovega vrha čez Novo Oslico na Sovodenj, z Novakov v Leskovicu in Davčo ter z Otaleža na Sovodenj.

S pomočjo družbe in s prispevki občanov pa so asfaltirali cesti v Novake in Otalež. Le redka je še domačija na Cerkljanskem, do katere ne vodi cesta.

Kulturno življenje, ki ima zamatke že med NOB, se razvija v vseh krajih na Cerkljanskem. Prosvetna društva so v Cerknem, Planini, Novakih, Gorajh, Otaležu, Podlanišem in v Ravnah, kjer gradijo vaščani kulturni dom. Ta društva gojijo predvsem dramsko dejavnost. V Cerknem delujeta moški pevski zbor „Peter Jereb“ in godba na pihala. Žal pa ne vrši svojega poslanstva pred leti ustanovljena Bevkova knjižnica.

Poseben problem na Cerkljanskem pa so zapuščene kmetije, na katerih živijo le še ostareli ljudje. Le-te bodo čez čas popolnoma propadle, če se nanje ne bodo vmili mladi.

Tako je danes podeželje!

Najbolj opazne spremembe pa so nastale v samem Cerknem; stare stavbe so se ohranile le še v ožjem središču vasi. Nove stanovanjske bloke je zgradila družba, še več privatnih hiš pa zasebniki. Svojestven videz pa daje Cerknemu nedvomno nova osnovna šola – spomenik-NOB, ki pa žal še ni dograjena. Gradnja novega delavskega doma, kjer bo bodoče kulturno središče, bo pripomogla tudi k razvoju turizma na Cerkljanskem. Predvideni partizanski turizem je sedaj omejen le na obisk bolnice Franje.

CIRCHINA (Gorizia) - Panorاما.

Cerkno pred drugo svetovno vojno

Poleg Ete pa nudita zaslužek Cerkljanom še obrata „Slovenijales“ in „Avtoprevoz“:

Vse bolj se odmika čas vojnih dogodkov, ki so Cerkljansko hudo prizadeli. Toda Cerkljanska se je v boju in trpljenju prekalila. Zrasla je nova generacija, ki ji je vse to že zgodovina. Sledovi vojne so že tako zabrisani, da mladi težko razumejo dogajanja pred tridesetimi leti. Številni spomeniki in druga obeležja pa opominjajo na to, da je Cerkljanska dala za svobodo ogromno žrtev – materialnih in človeških.

Lado Božič

V MLADIH VRSTAH PRED POLSTOLETJEM

Poleg akademske „Prosvete“ in Srednješolskega krožka, v katerih se je v letih po italijanski okupaciji od 1918 do 1926 zbirala narodnozavedna in napredno usmerjena idrijska visokošolska in srednješolska mladina, je bilo v teh letih zelo močno središče predvsem srednješolske in delavske mladine Telovadno društvo „Sokol“, pozneje pa njegov naslednik Telovadno društvo v Idriji.

Telovadno društvo „Sokol“ je bilo v Idriji ustanovljeno leta 1897 in je v polnem razmahu delovalo vse do prve svetovne vojne, ko je po sili vojnih razmer prenehalo z delom. Po razpadu Avstrije je društvo med prvimi ponovno oživel in pritegnilo v svoje vrste množico mladine: predšolske otroke, osnovnošolce ter dijaško in delavsko mladino. Svoj delovni vrh je društvo doživelo v letih pred nastopom fašizma, to je v času od 1920 do 1922. Po teh letih je začel naraščati italijanski raznarodovalni pritisk, ki je bil vedno hujši, dokler leta 1926 niso oblasti organizacije razpusstile.

Ideja telovadnega društva „Sokol“ je prišla k nam s Češke. Ustanovitelja organizacije in telovadnega sistema sta bila dr. Miroslav Tyrš in Fugrer. Organizacija je nastala kot protiutež telovadni organizaciji, ki so jo Nemci ustanovili na Češkem in je imela izrazito nemško šovinistični značaj in germanizatorske namene. V odporu proti germanizaciji so se rodila sokolska društva in se na čeških tleh kot narodnoobrambne organizacije zelo močno razmahnilo v pravo narodno gibanje. Nova organizacija je imela nalogo s telovadbo krepiti in razvijati telesne in umske sposobnosti češkega človeka v boju proti nemškemu pritisku in prodiranju. Razrastla se je v živo češko vsenarodno gibanje, ki je ob telovadbi širilo svobodo misli, gojilo nacionalno idejo in odklanjalo starokopitnost in dogmo.

Ker je tudi Slovence ogrožal val germanizacije, ni nič čudnega, da je misel nove organizacije našla ugodna tla tudi pri nas, najprej v Ljubljani, leta 1897 pa tudi že v rudarski Idriji, ki je bila eden izmed otokov nemškega prodora na jug, na naše Jadransko morje.

Tako smo v Idriji kmalu po cepitvi čitalniških vrst, po nastanku obeh slovenskih političnih strank, dobili tudi Telovadno društvo „Sokol“, ki je združevalo v svojih vrstah narodnonapredni živelj, predvsem meščanstvo. Telovadno društvo „Sokol“ so v Idriji ustanovili rodoljubi: obrtniki, trgovci, gostilničarji, posestniki. V članstvo pa so se vključevali tudi liberalno misleči delavci, uradniki in inteligenca.

Društvo je v prvih letih vodil kot starosta posestnik in gostilničar Ivan Gruden – Zagoda, za njim pa vse do prve svetovne vojne realčni učitelj Engelbert Gangl. Moško telovadbo je vodil načelnik Julče Novak, žensko pa načelnica Malči Kos. Člani, članice, moški in ženski naraščaj ter otroci so telovadili v telovadnici ljudske šole, po zgraditvi realčne telovadnice pa vse do vojne v njej. Društvo je imelo svoje prostore v Narodni čitalnici, v okviru katere se je razvijalo ostalo društveno življenje.

Ko so pognala številna sokolska društva tudi na ostalem Notranjskem, so ustanovili v Idriji idrijsko sokolsko župo, ki je vključevala sokolska društva Žiri, Logatec, Cerknica, Postojna, Ilirska Bistrica in Idrija. Župo je ves čas obstoja vodil starosta Engelbert Gangl.

Idrijsko sokolsko društvo je takoj živahno razvilo telovadno dejavnost in uspehe svojega dela prikazovalo na letnih javnih telovadnih nastopih, ki so bili navadno na travniku pred Prejnuto ali pa na Zagodovem travniku, med Idrijo in rakami. Društvo je že tedaj imelo tudi jezdni odsek, moškega in ženskega.

Društvo je v okviru župe tesno sodelovalo s sosednimi društvi. Javnih nastopov enega društva so se udeleževala druga društva v celoti, skupno pa so društva nastopala na župnih izletih. Zadnji tak župni izlet je bil v Žireh 28. junija 1914, na dan sarajevskega atentata. Zatem so se vrata telovadnic zaprla in sokoli so morali na vzhodno in severno avstrijsko fronto.

Stekla in potekla so štiri leta prve svetovne morije, štiri leta prisilne društvene nedejavnosti. Toda Avstriji je zazvonil navček in bližal se je konec vojne. Dah novih časov je zavel tudi v idrijskem življenju, ki se je začelo prebujati v novo pomlad in se pripravljati na nove čase in naloge.

Člani sokolskega društva so prvi stopili na plan, oživili svoje društvo ter organizirali delo v telovadnici. Že v septembru 1918, še pred razpadom Avstrije, so vložili na ravnateljstvo realke prošnjo za uporabo telovadnice. Ravnateljstvo je prošnji ugodilo 28. septembra 1918. Vrata te telovadnice so se znova odprla in skozi nje so jele vstopati množice mladih ljudi. Razpad države je našel sokolsko društvo že povsem pripravljeno na nove čase. V zadnjih oktobrskih dneh so člani društva organizirano nastopili na javnih manifestacijah za novo Jugoslavijo.

Toda navdušenje nad svobodo in svoboda sama sta bili le kratkotrajni. Od zahoda je začel prihajati novi okupator, ki je prodrl preko Idrije daleč tja na vzhod. Menili in verovali smo, da je zasedba dežele po tujcu le začasna in smo zato vztrajno nadaljevali z obnavljanjem organiziranega političnega in kulturnega življenja v kotlini. Tudi sokoli so se pridno zagrizli v društveno delo in življenje v telovadnici. Tu so mogočno razmahnili svoje vrste vsi oddelki in stekle so priprave za prvi javni telovadni nastop po vojni v letu 1919.

Novo oblasti v tem času niso ovirale društvenega dela, čeprav jim je bilo trn v peti. Svojega gospodarstva niso bili povsem gotovi, saj mirovna pogodba še ni bila na vidiku.

Tudi onstran meje so oživela sokolska društva. Hitro so našla medsebojno povezavo in meja ni bila nobena ovira, da ne bi predvsem idrijski telovadci odhajali skrivaj preko meje in se udeleževali nastopov društev v Žireh, Škofji Loki in celov Ljubljani.

Minilo je dobrega pol leta in prvi javni telovadni nastop je bil pred vrati. 19. septembra 1919 je italijanski civilni komisariat v Logatcu pooblastil karabinjersko postajo v Idriji, da izda dovoljenje za telovadno akademijo sokolskega društva. Akademija je bila v realčni telovadnici. Za njeno uporabo je izdalo dovoljenje tudi realčno ravnateljstvo. Akademija je bila 21. septembra 1919. Program je obsegal devet točk. S prostimi vajami so nastopili člani, deški naraščaj in dijaki. Na orodju so nastopili vsi oddelki. Za zaključek je nastopila izbrana vrsta telovadcev na orodju. Prireditelj je uspela, led je bil prebit in društvo si je odprlo pot v javno življenje.

V tem letu je oživel tudi idrijski „Orel“, odsek Katoliške delavske družbe, in se prav tako zatekel pod streho realčne telovadnice. V temno in nezračno osnovnošolsko telovadnico ni maral nihče. Da ne bi bilo nesporazumov in medsebojnih trenj med telovadci, je ravnateljstvo 16. oktobra dodelilo ponedeljek, sredo, petek in delno četrtek sokolskemu društvu, ostale dni pa „Orlu“. Razumljivo je, da sta organizaciji uporabljali telovadnico v popoldanskih in večernih urah.

Nastopilo je drugo leto laške okupacije. Društvo se je krepilo in uspešno delalo. Društveni odbor so vodili starosta Julče Novak, podstarosta prof. Robert Kenda, tajnik Alojzij Kavčič, blagajnik Josip Šelbenik in načelnik Polde Pivk. V vaditeljskem zboru so bili še Franc Karčnik, Josip Lapajne, Fran Šinkovec, Ivanka Žonta in Vlasta Lapajne.

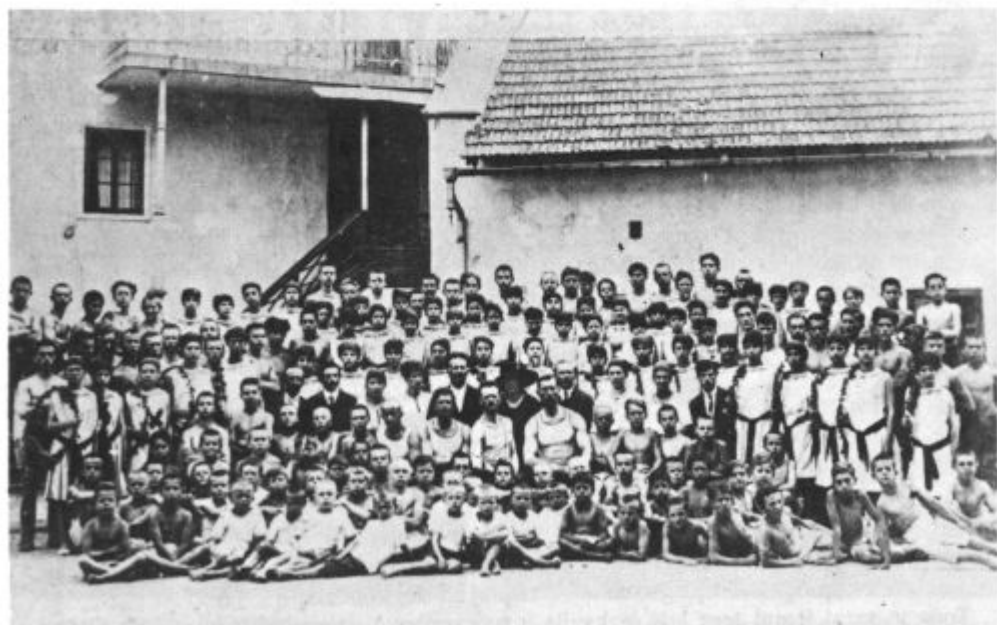
Okupacije ni hotelo biti konec. Med mladimi je nastopila brezposelnost in mnogi so začeli odhajati preko meje v Jugoslavijo. Enak pojav je bil tudi v drugih krajih okupirane dežele. Med temi prvimi, predvsem ekonomskimi emigranti je bilo seveda tudi mnogo članov sokolskih društev.

Ti emigrantje sokoli so ustanovili v Ljubljani „Primorski sokolski krožek“. Organizacija si je nadela nalogo zastopati interese sokolskih društev na zasedenem ozemlju. Pojav te sokolske organizacije onstran meje pa je naletel na zelo močan odpor v vseh sokolskih društvih na Primorskem. Emigrantom so povedali, da so zaradi odhoda v Jugoslavijo pretrgali vse vezi z društvu na zasedenem ozemlju. Protestom sta se pridružili tudi tržaška in idrijska sokolska župa, ki sta še formalno obstajali.

„Primorski sokolski krožek“ v Ljubljani je sokolskim društvom na tej strani meje ponujal vso pomoč, toda zastopniki vseh primorskih sokolskih društev so na skupnem sestanku to pomoč odločno odklonili. Menili so, da si je treba pomagati predvsem z lastno požrtvovalnostjo. Živel so v prepričanju, da delajo za dobro stvari in samo iz ljubezni do svojega naroda pod tujo okupacijo. Prava pomoč narodu je lahko samo v neposrednem sodelovanju in stikih z njim. Ta neposredna udeležba pri delu in žrtvovanju pa je mogoča le na tleh zasedenega ozemlja.

O zadevi je razpravljal tudi odbor idrijskega sokolskega društva na seji 11. aprila 1920. Odklonil je vsako priznanje emigrantskega krožka. Ta odklonitev je bila načelnega značaja. Hotel je ostati zvest Tyrševim načelom, po katerih niso v društvih dovoljene nobene razlike. Sem ne spadajo niti razlike po svetovnih naziranjih niti domovinske razlike. Če hočejo, so menili odborniki, ostati emigranti zvesti in pravi sokoli, imajo možnost, da se včlanijo v obstoječe sokolske organizacije na območju Jugoslavije. Če pa hočejo imeti svoje sokolsko društvo, potem morajo opustiti naziv „Primorski“. To pa, kar počenjajo emigranti, je očiten separatizem. Tak separatizem bi bil tudi, če bi ustanovili v Trstu npr. kranjski sokolski krožek.

Primorska sokolska društva so protestirala tudi pri Slovenski sokolski zvezi, ki je sprejela krožek v svoje članstvo in to celo v svojstvu sokolske župe. Čudili so se zvezi, da počenja kaj takega, ko pa so v Jugoslaviji obsodili vsak separatizem in izginjajo razlike med Slovenci, Srbi in Hrvati. Ni nobenih razlogov so dejali člani primorskih sokolskih društev, da bi ustvarjali v Jugoslaviji razlike in izjeme glede emigrantov. In še en dokaz separatizma teh sokolskih emigrantov so videli Primorci na zasedenem ozemlju: v njihovi trditvi zastopnikom sokolske zveze, da ne morejo vzdržati med ljubljanskimi sokoli in zato zahtevajo svojo organizacijo.

Telovadno društvo „Sokol“. I. naraščajski dan 19. in 20. junija 1920, po nastupu na Solskem trgu.

Na skupnem sestanku primorskih sokolskih društev so sklenili, da v bodoče ne bodo priznali nobenega zastopstva, kateremu sami niso dali pooblastil. Ne priznavajo „Primorskega sokolskega krožka“ v Ljubljani in nobenih pravic, da bi posegal v delokrog sokolskih društev na Primorskem.

Ta svoja stališča so poslala primorska sokolska društva v vednost Sokolskemu Savezu Srbov, Hrvatov in Slovencev v Beogradu, Slovanski sokolski zvezi v Pragi in „Primorskemu sokolskemu krožku“ v Ljubljani ter dodala, da bodo v primeru, če bi naslovniki nasprotovali tem odločitvam, nastopala javno pred vso jugoslovansko javnostjo.

Medtem ko se je odbor idrijskega sokolskega društva ubadal s problemi sokolskih emigrantov, se je mladina pripravljala na prvo in največjo manifestacijo sokolske misli v Idriji. Na vidiku je bil prvi naraščajski dan, za katerega so se vršile priprave že vso zimo in pomlad.

Dovoljenje za to mogočno prireditve je izdal italijanski civilni komisariat v Logatcu dne 7. junija 1920. Prireditve naj bi bile 12. in 13. junija, v primeru slabega vremena pa 19. in 20. junija 1920. Dovoljenje je obsegalo prireditve v rudniškem gledališču in na trgu pred njim. Tudi ravnateljstvo realke je za to priliko dovolilo dijakom, da lahko javno nastopijo.

Naraščajski dan se je začel z otvoritveno prireditvijo v soboto 19. junija 1920 v rudniškem gledališču. Na programu sta bili najprej recitaciji Župančičeva Pesem mladine in Gregorčičeva V pepelnih noči. Osrednja točka pa je bila uprizoritev mladinske igre Josipa Ribičiča V kraljestvu palčkov. Igro so pripravili društveni otroci.

V nedeljo, 20. junija dopoldne, je bila v rudniškem gledališču svečana akademija, pri kateri je sodelovala društvena mladina. Svečani govor je imel prof. Robert Kenda. Naraščajniki in naraščajnice so recitali sledeče pesmi: O. Župančič: Ciciban in čebela in Kralj Matjaž; M. Slomšek: Materina beseda; O. Župančič: Zeleni Jurij; Tagore—Gradnik: Trgovci; S. Gregorčič: Znamenje, A. Aškerc: Knežji kamen; E. Gangl: Pesem sokolov in F. Prešeren: Uvod h Krstu pri Savici.

Popoldne je bil na trgu javni telovadni nastop vsega društvenega naraščaja. Telovadci so izvajali proste vaje dečkov v dveh oddelkih (dečki so nastopali v belih srajcah in rdečih kravatah); vaje s palicami so izvajali starejši dečki, orodno telovadbo dečki in deklice in moški naraščaj; vaje z okrašenimi obroči so izvajale deklice; skupinske vaje 5. praškega sokolskega izleta je vadil moški naraščaj; sledile so še igre dečkov in deklic ter vaje deklic s praporci. Pri nastopu je sodelovalo 71 deklic, 59 dečkov, 40 dijakov in večje število otrok, medtem ko so bili ostali otroci zaposleni pri dramski prireditvi pretekli večer.

Med javnimi prireditvami je potekalo interno moško naraščajsko tekmovanje na vseh orodjih in v prostih vajah. Število tekmovalcev je bilo visoko. Tekmovali so v glavnem realčani, saj je njihovo število na realki v tem času doseglo najvišjo raven. Med zunanjimi dijaki so bili tudi odlični tekmovalci. Tako so prva mesta odnesli Goričani in Tržačani. Med njimi je bil prvak Janko Sket iz Gorice. Kako so zasedli mesta Idrijčani, ni mogoče ugotoviti; spominjam se le svojega petega mesta.

Za to veliko mladinsko in telovadno manifestacijo je društvo izdalo umetniško razglednico, delo akademskega slikarja in profesorja na realki Avgusta Bucika. Slika predstavlja naraščajnico in naraščajnika (oba sta bila udeleženca telovadnega nastopa) ob Tyrševem kipu z idrijskim grbom v vznožju. V ozdaju je idrijski grad. Razglednico je natisnila tiskarna H. Saxa v Idriji.

Prireditve so v vseh ozirih dobro potekale in žele vsestranske uspehe. Javni manifestaciji mladine se je kmalu zatem, 15. avgusta 1920, pridružil še javni telovadni nastop članov in članic. Nastop je dovolil italijanski civilni komisariat v Logatcu 2. avgusta 1920. Nastop je bil na Šolskem trgu. Nastopilo je 35 članov in 22 članic s prostimi vajami. 16 članic je prikazalo vaje s kiji. Na orodju je telovadilo pet vrst članov in dve vrsti članic. Posebna vrsta članov je vadila tudi na visoki bradlji. Tako je vrela delo in življenje v sokolskem društvu v drugem letu okupacije in v upanju, da se bo ta prej ali slej končala.

Toda v pozni jeseni tega leta je kanila v to razgibano dejavnost in v celotno življenje okupiranega ozemlja grenka vest. 12. novembra 1920 je bila sklenjena v Rapallu v Italiji

mirovna pogodba med Italijo in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Tudi Idrija je padla pod Italijo, meja je bila potegnjena pri Hotedrščici.

V novih razmerah se je 12. februarja 1921 vršil redni občni zbor sokolskega društva v Idriji. Od 257 vpisanih članov jih je bilo na občnem zboru navzočih 67. Iz poročil, ki so jih podajali odborniki, je bilo vidno, da je imel odbor v preteklem letu 10 rednih in 11 izrednih sej, da je povprečno telovadilo na telovadno uro 26 članov, 22 članic, 31 moških, 32 ženskih naraščajnikov, 66 dečkov in 37 deklic. Vaditeljski zbor je štel 6 članov in dve članici. Vaditeljski zbor je imel 13 rednih in tri izredne seje. Telovadnih nastopov je bilo v preteklem letu troje. Društvo je organiziralo dva izleta: 16. VIII. 120 v Koševnik (36 udeležencev) in 30. VIII. na Razpotje (41 članov in članic ter 100 naraščajnikov). Na zadnjem izletu je sodeloval društveni trobentaški zbor osmih članov.

V okviru društva je delovalo več odsekov. Naraščajski odsek je vodil prof. Vinko Zaletel. V odseku so bili še: A. Kavčič, F. Karčnik, V. Vidmar, F. Mačkoveš, I. Knap, R. Tavzes in V. Lapajne. Odsek je imel v preteklem letu 10 sej. Priredil je predavanja, deklamacijske in pravljичne popoldneve, igre in izlete. 9. maja je bil izlet v Koševnik, 27. junija, 4. julija in 8. avgusta v Belo. Odsek je štel v tem času 251 članov (55 fantov, 48 deklet, 111 dečkov in 43 deklic). Naraščajska knjižnica je štela 262 leposlovnih in 126 znanstvenih knjig, med letom pa so nabavili še 154 novih knjig.

Izobraževalni odsek je vodil F. Tavzes. Priredil je 22 predavanj s povprečno udeležbo 55 članov. Članska knjižica je imela 5112 knjig. V društvo je prihajalo iz Jugoslavije 29 izvodov Sokolskega glasnika (prejšnje leto 18) in 43 izvodov Sokoliča (prejšnje leto nič).

Zanimivi so tudi podatki o številu telovadcev. V začetku leta 1920 je bilo v društvu 30 telovadcev, 26 telovadk, 51 moškega naraščaja, 102 dečka, 36 deklic, medtem ko ženskega naraščaja tedaj ni bilo. Ob koncu istega leta pa je bilo v društvu: 28 telovadcev, 26 telovadk, 55 moškega naraščaja, 42 ženskega naraščaja, 111 dečkov in 43 deklic. V 413 telovadnih dneh je telovadilo 15.163 telovadečih. Povprečna udeležba na telovadni dan je bila 36 (največ 65 in najmanj 13).

Telovadno društvo v Idriji. Vaditeljski zbor spomladi leta 1925. Stojijo od leve proti desni: Janko Sket, Lado Božič, Rado Prelovec, Tone Vehar in Franc Jereb. Sedita od leve proti desni: Alojzij Kavčič, starosta, in Franc Karčnik, načelnik.

Telovadbo je vodil vaditeljski zbor z načelnikom Poldetom Pivkom. V zboru so bili še: F. Karčnik, A Kavčič, J. Lapajne, J. Novak, F. Šinkovec, Ivanka Žonta, načelnica, in Vlasta Lapajne.

V novi društveni odbor so bili na občnem zboru izvoljeni: Starosta dr. Karel Pirjavec, podstarosta Josip Seljak, načelnik Franc Karčnik in načelnica Terezka Lapajne. V odbor so bili izvoljeni še: Alojzij Kavčič, Mirko Lapajne, Avgust Lapuh, Josip Šebenik, Poldka Ferjančič, Fanči Kenda, Roza Tavzes in Ivanka Žonta. Namestniki odbornikov so bili: Franc Štravs, Vincenc Šmid, Anica Vončina, in Tončka Lazarjeva. Revizorja sta bila Janko Turk in Josip Grilc. Za praporščaka pa sta bila izvoljena Mirko Rupnik in Anton Mohorič.

Tajništvo je prevzel Alojzij Kavčič, blagajno Josip Šebenik.

V vodstvo naraščajškega odseka so prišli Stanko Džela, Alojzij Kavčič, Franc Karčnik, Vinko Zaletel, Zdenka Bludek, Fanči Kenda, Vlasta Lapajne in Roza Tavzes.

Izobraževalni odsek pa so prevzeli: prof. dr. Andrej Budal, zdravnik dr. Milan Papež, Franc Tavzes, prof. Irma Kenda in Zdenka Krapč.

Gospodarski odsek naj bi vodili: Ivan Ferjančič, J. Seljak in V. Vidmar.

Spremenjene politične razmere so pehale vse naše življenje v težave. Negotovost je zavladala tudi v društvu. Konkretnejših podatkov o društvenem delu v letu 1921 ni. Zaenkrat vemo samo to, da je bila 12. februarja 1921 telovadna akademija z veselico pri Didiču in da je društvo organiziralo več izletov v okolico. O bojazni pred bodočnostjo lahko sklepamo iz sklenitve pogodbe med društvom in gostilničarjem Šepetavcem. Najemna pogodba je bila sklenjena za gostilniški salon (dva prostora) 11. avgusta 1921 in za dobo osmih let. To je bil varnostni ukrep za primer, da bo društvo dobilo odpoved uporabe realčne telovadnice.

V tem letu je emigracija v Jugoslavijo močno naraščala. Odhajala je mladina, inteligenca, predvsem ljudje, ki se niso mogli sprijazniti z novimi gospodarji ali niso mogli upati na zaposlitev. Tudi to je slabilo društvo in zmanjševalo njegovo dejavnost. Ali je bil v tem letu tudi javni telovadni nastop, ne bi mogel z vso gotovostjo trditi.

Občni zbor leta 1922 je bil brez staroste dr. Pirjevca, ki je odšel v Jugoslavijo. Odbor je vodila domača garnitura s podstarostjo Josipom Seljakom na čelu. V tem letu je število članov padlo na 153, članic pa na 97. Število telovadnih dni je bilo v tem letu 139 s skupno udeležbo 1144 telovadečih. Največ jih je bilo pri telovadni uri 20, najmanj pa trije telovadci. V začetku leta 1922 je bilo v društvu še 14 članov telovadcev, ob koncu istega leta pa le še sedem. Odbor je imel v tem letu 13 rednih in 4 izredne seje.

Društvo je drselo v težave. Te je močno povečal fašizem, ki je leta 1922 prišel na državno krmilo. Poleg rapalske pogodbe je bil to drugi silen udarec po slovenskem življu v Italiji in njegovem življenju. Obetali so se črni dnevi. Nič kaj prida se ni obetalo tudi sokolskemu društvu v Idriji. Kazno je bilo, da je treba nekaj storiti, da bi rešili, kar se da rešiti. Najprej se je bilo treba odreči sokolskemu imenu in se stisniti pod nedolžnejše ime in streho. To je dajalo upanje na podaljšanje življenja.

Društveni odbor je 20. oktobra 1922 predložil italijanskim oblastem v italijanščini napisano prošnjo za potrditev novih društvenih pravil in za priznanje novega Telovadnega društva v Idriji. V prošnji je odbor navajal, da je bilo prejšnje Telovadno društvo „Sokol“ odobreno s strani bivših avstrijskih oblasti 31. oktobra 1897. Dalje je povedal, da ima društvo svojo telovadnico v salonu gostilne Šepetavec, da znaša društveni kapital 43.600 kron, ki je naložen v Kreditni banki in Ljubljani, da izvira ta kapital iz prodaje društvene hiše številke 318 privatniku Srečku Bajtu, da je društvo včlanjeno v Zvezo telovadnih društev v Trstu, da je njegov prapor že od leta 1918 v Ljubljani in da znaša pristopnina v društvo 2 liri, članarina pa 1 liro.

Odgovora na prošnjo ni bilo. Negotovost je bila vsak dan večja in vse to se je odrazilo na celotnem društvenem delu in življenju. Čeprav je število telovadnih dni nekoliko narastlo, bilo jih je 187, pa je zelo padlo število telovadečih – 458. Telovadbe se je udeleževalo povprečno le 8 telovadcev na telovadni dan. Najvišje število je bilo sicer 50, toda najmanjše le eden.

Propadanje društva se je v letu 1923 nadaljevalo. Krčilo se je število članov in telovadcev ter usihalo tudi drugo društveno življenje. Mladina, predvsem dijaki realke, je postajala nemirna, nezadovoljna. Društveni odbor pa je čakal na rešitev svoje prošnje. Mladina je iskala iz takega stanja nekakšnega izhoda. Bala se je za svoje društvo, v katerem je videla vse možnosti za udejstvovanje.

V društvu je naraščal odpor mladine proti obnašanju in delu starih v upravnem odboru, proti nedelavnosti in proti javnemu pritisku s strani novega režima. V Trstu in okolici se je razgibavalo slovensko mladinsko društveno delo in sprejemalo nove oblike, posebno pa se je mladina oprejala športa vseh oblik in z njim poživiljala svoje vrste. Mnogo novega so v zaduhel kotel prinesli tržaški dijaki in vse to skušali uveljaviti tudi v Idriji, predvsem v okviru Telovadnega društva. Mladim ni zadoščal več stari okosteneli telovadni sistem preteklega stoletja. Niso ga povsem zavračali, toda hoteli so ob telovadbi tudi nekaj sodobnega, življenjskega, kar bi potegnilo mlade v društvo in jih tam zadrževalo. Časi so narekovali povezanost ne samo starih, ampak predvsem mladine in njeno močnejšo organiziranost v slovenskih društvih. Novega stari v odboru niso mogli dati in mladina si je morala pomagati sama.

V času po letu 1920 so zrastle v telovadnici mlajši voditelji, ki so razumeli novi čas in težnje mladine. V vaditeljskem zboru so začeli prevzemati nove naloge. Tako je štel vaditeljski zbor v letu 1924 ob načelniku Karčniku še tri mlade vaditelje. To so bili Janko Sket, Rado Prelovec in Lado Božič. Njim sta se naslednje leto pridružila še Tone Vehar in Franc Jereb. Razen Sketa, ki je bil Goričan, so bili vsi ostali Idrijčani.

To je bila prva osvežitev in pomladitev društva. Zaenkrat samo še v telovadnici. Prvi namen mladega tehničnega vodstva je bil, da poleg telovadbe vpelje v društvo tudi vsestransko športno dejavnost. Z njo je hotelo razgibati razredčene vrste, predvsem pa pridobiti novo mladino, ki je telovadba ni mikala. Naslednji namen je bil organizirati v društvu tudi kulturno-prosvetno delo: predavanja, razne prireditve, tečaje, večere, izlete. Razmere so zahtevale strjenost mladinskih vrst in njeno vsestransko izobraževanje. Skratka, društvo naj bi zaplavalo v vode, po katerih je plavalo slovensko življenje v Italiji in mimo katerega ni bilo mogoče.

Telovadno društvo v Idriji leta 1925. V sredi vaditeljski zbor. Od leve proti desni: Janko Sket, Julče Hmelak, Franc Karčnik, Rado Prelovec in Lado Božič.

Zadnji cilj mladih upornikov pa je bil zasesti osrednje in važne funkcije v društvenem odboru in tako pomladiti tudi ta društveni organ.

Tu je bilo leto 1924. Delo v telovadnici je kljub težavam teklo. V danih razmerah in z danimi ljudmi kar zadovoljivo. Bližalo se je poletje, ki naj bi prineslo vsakoletni javni telovadni nastop. V društvenem imenu je načelnik vložil na idrijsko podprefekturo prošnjo za dovoljenje javnega telovadnega nastopa na Šolskem trgu.

Podprefektura je preko občine odgovorila, da predložene prošnje ne more ugodno rešiti, ker Telovadno društvo, ki je predlagatelj prošnje, še ni oblastno priznано. To je bil že tretji in krepi udarec po društvu. V društvu je zastala sapa, toda obupa ni bilo.

Mesec dni kasneje, 12. julija 1924, je idrijska občina obvestila „Vzgojno društvo Sokol v Idriji“, da na podlagi navodil ministrstva za notranje zadeve v Rimu ustanavljanje društev v novih provincah Italije ni več podvrženo odobravanju na podlagi starih avstrijskih zakonov. Društva se zaradi tega svobodno ustanavljajo.

Društvo je lažje zadihalo. Iz naslova je izpadel naziv Sokol, a tudi iz društvenega žiga je bilo treba ptiča izrezati. Društvo se je včlanilo v Zvezo telovadnih društev v Trstu in Zvezo prosvetnih društev v Gorici. Sicer pa je vse drugo ostalo po starem, predvsem v odboru, a tudi v telovadnici, kjer so sicer nastopili mladi vaditelji. Po vsej verjetnosti je bil tudi v tem letu telovadni nastop, čeprav tudi za to leto ni točnih podatkov. Sicer pa je leto poteklo brez novih pretresljajev. Hitro je bilo okoli in že se je pisalo leto 1925.

Delo je teklo po starih tirih in je bilo osredotočeno na javne nastope. Tako je bila konec junija telovadna akademija, 26. julija pa javni telovadni nastop na trgu. Program nastopa je obsegal dvanajst točk in sicer: proste vaje članov, vaje dečkov in deklic na orodju, proste vaje dečkov in deklic, orodno telovadbo članov in naraščajnikov, proste vaje članic, vaje članov na treh konjih, nastop izbrane vrste na orodju, vaje deklic s palicami, orodno telovadbo članov in članic, proste vaje deveterice in sklepno sliko vseh nastopajočih. Vseh nastopajočih je bilo 60 in sicer: 15 članov, 12 članic, 15 dečkov in 16 deklic. V primerjavi s prejšnjimi nastopi je bil osip nastopajočih več kot očiten. Nastop so ob načelniku Karčniku vodili še vaditelji Janko Sket, Tone Vehar in Lado Božič, ki se je pomladi vrnil iz laške vojske, medtem ko je Rado Prelovec nastopil odsluženje vojaškega roka. Priprave za ta nastop so se vršile v zasilni telovadnici, prirejani v gostilniških prostorih pri Šepetavcu (danes gostilna Soča). Ravnateljstvo realke je društvu na pritisk oblasti odpovedalo gostoljubje v svoji telovadnici. Tako je društvo ob vsej formalni svobodi sistematično dobivalo udarce za udarcem.

Stanje v društvu in izven njega je zahtevalo uresničevanje zamisli in programa, ki si ga je začrtala mladina, da bi poživila dejavnost društva in v njem mobilizirala čimveč idrijske mladine. Uničevalni in raznarodovalni politiki italijanskih oblasti-fašistov je bilo treba začeti odgovorjati z delom v močno utrjenih društvenih postojankah.

Takoj po opravljenem javnem nastopu so mladi vaditelji prešli k odločnemu in odločilnemu delu. Bili so proti trditvam starih v odboru, da lahko društvo reši samo telovadba kot povsem nepolitična dejavnost, vnašanje vsega drugega in novega v društvo pa da je skrajno nevarno. Tem trditvam in stališčem je mladina odgovorila z ustanovitvijo športnega odseka. Z njim so vpeljali v društvo nogomet, hazeno (rokomeč) in lahko atletiko. O ustanovnem sestanku tega odseka se je do današnjih dni ohranil skromen listič, na katerem so napisani izvlečki iz zapisnika. Na drugem enakem lističu pa so ohranjeni sklepi dveh sej odsekovega vodstva. Zapisniki se v celoti niso ohranili. Dokumente tedanjih časov objavljam take, kot so:

„Ustanovni sestanek športnega odseka Telovadnega društva v Idriji dne 10. aprila 1926 zvečer, v stari telovadnici. Navzočih 26 bratov in sester (Tako so se po starem nagovarjali člani in članice med seboj. Op. p.)

Bret Božič otvori sestanek, pozdravi vse navzoče in določi dnevni red: 1. Predavnje o disciplini (Božič), 2. Razgovor o ustanovitvi športa, 3. Volitve vodstva: športnega vodje, tajnika odseka, referenta za nogomet, referenta za hazeno in referenta za lahko atletiko, 4. Slučajnosti.

Nato preide na prvo točko dnevnega reda in poda v kratkih besedah pomen društvene discipline. Pri drugi točki omenja razmah športnega gibanja pri nas in drugod ter pomen športa in daje v razpravo vprašanje, ali naj se ustanovi športni odsek ali ne. Predlog je bil brez debate sprejet. Nato predlaga, da se ustanovijo nogometni, hazenski in lahkoatletski pododsek. Predlog soglasno sprejet.

Nato preide na tretjo točko dnevnega reda in predlaga, da se izvoli za športnega vodjo brata Janka Sketa (soglasno sprejeto). Za tajnika odseka predlaga brat Višnjovec brata Božiča, za referenta za nogomet brata Jereba, za hazeno pa sestro Hribarnikovo. Za referenta za atletiko pa predlaga brat Božič brata Vinjovca. Vsi predlogi soglasno sprejeti.

Brat Višnjovec poroča, da je imel nalogo dobiti v Trstu pravila za igranje nogometa, hazene in za oboje tudi primerne žoge. Uredil je vse potrebno in Udruženje jugoslovanskih srednješolcev v Trstu je obljubilo isto takoj preskrbeti. V debato pride nato predlog treningov. Sestre hazenašice predlagajo, naj se vrše treningi hazene v zgodnjih jutranjih urah, od pol šestih dalje, nogomet pa naj se vrši v večernih urah. Brat Božič predlaga, da se določijo vse podrobnosti na seji vodstva.

Seje odseka se vrše vsekoli 14 dni. Nogometno žogo hrani brat Sket. Ker se nihče več ne oglasi k besedi, zaključí brat Sket sejo ob 9. zvečer in se zahvali za udeležbo.

Idrija 12. aprila 1926.

Izveček iz zapisnika sestanka dne 17. aprila 1926 ob 8. v stari telovadnici.

Točka 3. Zadeve hazene.

Brat Božič poroča, da se hazena ni še niti enkrat sestala in to zaradi malomarnosti in nezanimanja sester. Zato predlaga, da se kratko in malo razpusti hazeno članic in osnuje hazeno ženskega naraščaja. Predlog soglasno sprejet. Po dolgi debati je bil sprejet tudi predlog, da vsak športnik plačuje po 1 liro mesečno bratu Jerebu za kritje potrebščin.

Idrija 17. aprila 1926.

Izveček zapisnika sestanka 16. maja 1926 ob 9. zjutraj v stari telovadnici:

Točka 3. Športna poročila vodje odseka, referentov za nogomet, hazeno, lahkoatletiko. Za nogomet poroča brat Sket, da deluje dobro, udeležba je dobra. Tudi pri hazeni je dobro.

Javni telovadni nastop leta 1925 na Solskem trgu. Proste vaje članov.

Dobili smo novo žogo z dušo ter pravila za nogomet in hazeno. To nam je poslalo športno združenje v Trstu. K nogometu bosta pristopila tudi Leo Pečirer in Franc Puhar.

Brat Jereb poroča: Obisk v aprilu je bil pri lahkoatletiki pičel, se je pa v maju močno popravil. Poročal je tudi, da športniki nočejo plačevati članarine, kar pa bo nujno potrebno, ako se hočemo vzdržati. Zato poziva vse, da v interesu njih samih plačujejo članarino.

Idrija 18. maja 1926 Božič Lade, tč. tajnik

Ustanovitev športnega odseka je bila opravljena mimo društvenega odbora in proti njemu. Tako smo začeli z društveno reformo in z nadaljnjimi akcijami hoteli prevzeti društveno upravo v svoje roke. Telovadno društvo je bila edina kulturno prosvetna ustanova v Idriji, ki naj bi jo mladina dobila popolnoma v svoje roke. Vse druge napredne organizacije, od političnega društva „Edinost“ do Dramskega društva, so bile krepko v rokah starih „naprednjakov“ in ob njih smo si vsi, ki smo kaj poskušali, krepko opekli prste. V Telovadnem društvu pa smo bili v večini, revolucija nam je uspevala in zmaga je bila zagotovljena.

Iz gornjih zapisnikov je razvidno, da smo pri svojem delu imeli velike težave. Ni bilo denarja, ni bilo opreme in novotarije so naletele na odpor in stare predsodke. Nismo obupavali, ampak z voljo premagovali vse ovire.

Kmalu zatem smo pričeli uresničevati tudi svojo drugo nalogo. V društvu so oživele članski sestanki, vrstila so se predavanja. Pri tem smo se stiskali v zastarelih gostilniških prostorih, ki so obsegali dva prostora. Večjega za telovadbo in manjšega za garderobo. Zelo so se razmahčili izleti v okolico. Udeleževali so se jih tako člani kot tudi nečlani. Tako so počasi začele rasti nove oblike mladinskega dela in se pripravljala tla za delo izven javnih društvenih organizacij.

Ob takem vrenju v mladih vrstah so tekle tudi priprave na društveni občni zbor, ki naj bi kronal naša mlada revolucionarna hotenja. Nismo hoteli popolnoma razbiti odbora, ampak le doseči svojo večino v njem. Tako smo za predsednika predlagali dotedanjega tajnika Alojzija Kavčiča. Tudi v blagajniške posle se nismo zaletavali, ampak jih prepuščali dolgoletnemu blagajniku Josipu Šebeniku, medtem ko smo tedanjega predsednika Josipa Seljaka predlagali za revizorja. Toliko smo torej prepuščali starim. Načelnik Karčnik naj bi ostal na svojem mestu. Svoje mlade kandidate pa smo postavili za mesto podpredsednika, tajnika, načelnico in tri odborniška mesta. Ni nam šlo niti za reprezentanco niti za finance. Posegali smo po delovnih funkcijah. Predvsem je šlo za tajniško mesto, za katero smo menili, da je duša in srce društva. V vaditeljskem zboru pa smo že tako imeli večino.

S takimi načrti smo šli na jubilejni, srebrni, a tudi zadnji, XXV. občni zbor Telovadnega društva, naslednika „Sokola“. Občni zbor je bil 9. januarja 1926 ob 8. uri zvečer v prostorih Delavskega bralnega društva. Čitalniška soba je bila natrpana predvsem mladine. Zbor je potekal v mirnem ozračju, dokler ni prišlo do predlaganja kandidatov za novi odbor. Naš kandidat za podpredsedniško mesto je bil Ivan Lapuh, za tajnika Lado Božič, za načelnico Olga Hribernik, za tri odbornike pa Lizika Pivk, Mihaela Tratnik in Karel Albreht. Drugo mesto revizorja smo prepustili Francu Poljancu, ki je bil predsednik krajevene organizacije političnega društva „Edinost“.

Edini odpor s strani starih je bil naperjen proti kandidaturi Ivana Lapuha. Iznesli so, na kar mi nismo niti pomislili, da je kandidat jugoslovanski državljan in zaradi tega ne more biti društveni funkcionar. Na udarec nismo bili pripravljene, a tudi zakonov nismo poznali, zato smo odnehali in se umaknili. Začela so se diplomatska pogajanja za novega kandidata. Sporazumeli smo se za Iva Didiča, hotelirja. V novem odboru smo imeli mladi pet odborniških mest proti štirim oziroma trem na nasprotni strani. Podpredsednik je bil sporazumen odbornik, ki pa je nihal sedaj sem sedaj tja, da bi vsaj izgledalo, da je nevtralen.

Zadnja bitka v društvu se je tako končala. Zmaga je bila sicer pičla, a bila je. Opravili smo s svojo zadnjo nalogo in od občnega zbora dalje obvladovali društvo od telovadnice do upravnega odbora.

Vrgli smo se na delo. Razmahnili smo vse veje društvene dejavnosti in se pripravljali na letni javni telovadni nastop. Okrepili smo stike s tehničnim vodstvom Zveze telovadnih

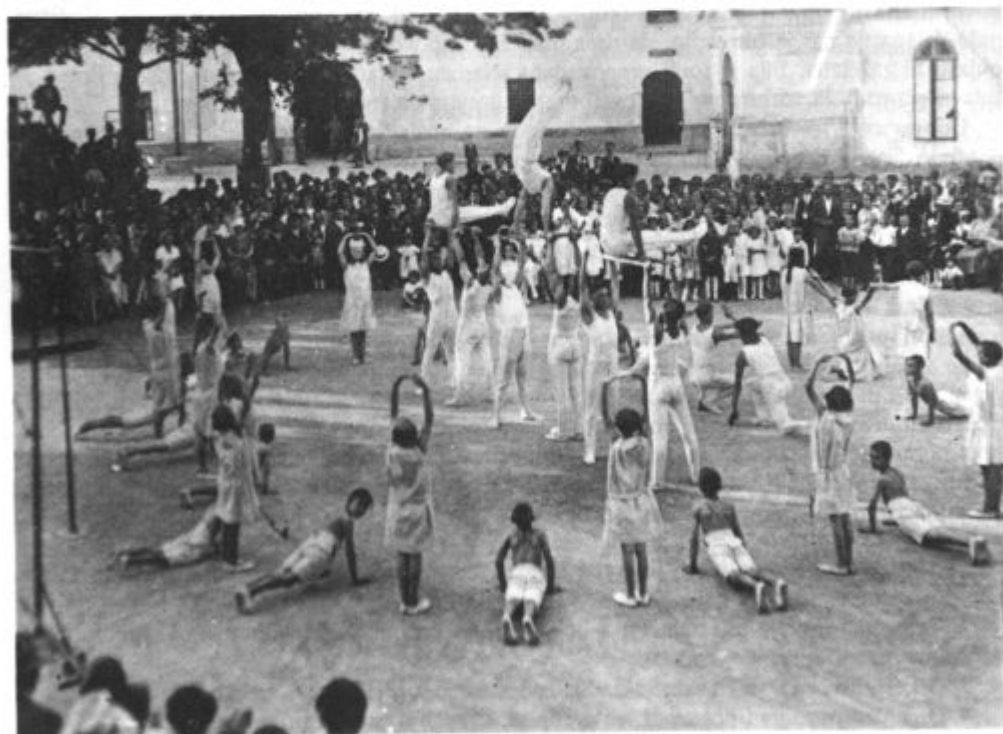
društev, ki je bilo v Gorici in ga je vodil dr. Jože Trošt. V širšem merilu pa je bil pred nami tudi 8. vsesokolski izlet v Pragi.

Takoj po občnem zboru smo sporočili v Gorico o poteku občnega zbora in jih obvestili, naj društvenega odbora ne štejejo za okrožnega (namesto župe). Tega naj bi izvolili kasneje ob priliki telovadne akademije, ki jo bo priredilo društvo. Toda akademije ni bilo in tudi okrožni telovadni odbor ni bil nikoli izvoljen. Gorico smo obvestili, da se bo izleta v Prago udeležilo večje število članov. Prosili pa smo pojasnila, ali so tuji državljani lahko člani naših društev.

Točnejša navodila za praški izlet smo prejeli iz Gorice 12. maja 1926. Zahtevali so točen seznam udeležencev. Potni list naj si preskrbi vsak sam, za vizume pa bo skrbela ZTD. Podrobnejše naj bi se o izletu pomenili na vaditeljskem tečaju, ki je bil predviden za 16. maj. Zadolžili so nas, da uredimo, da se bo izleta udeležil vsaj en telovadec in ena telovadka. Morali smo poročati tudi, koliko bo k stroškom prispeval vsak sam in koliko društvo. Koliko bo dala Zveza, bodo sporočili kasneje.

Dr. Trošt mi je poleg tega osebno naročil, naj mu sporočim osebno imena vseh udeležencev izleta, tako članov kot privatnikov iz našega idrijskega okolja. Obvestil me je, da bomo potovali preko Ljubljane in da bodo znašali stroški za udeleženca okrog 600 lir. Podatki so mu bili važni zaradi prevoza in prenočišča. V Pragi naj bi nas uradno sprejeli. Obvestil me je, da bomo zaradi razpoznavanja imeli skupen znak (klobuk). In kar je bilo najvažnejše, sporočil je, da delegacija iz Julijske krajine ne bo na telovadišču posebej nastopila.

Dalje je dr. Trošt zahteval še poročilo o telovadnem gibanju na širšem idrijskem območju. Prosil me je, naj obiščem Cerčno, ker ni imel nobene zveze s tamkajšnjim telovadnim društvom. Poročal mi je tudi o telovadnem gibanju v drugih krajih: v Gorici

Zadnji javni telovadni nastop Telovadnega društva v Idriji leta 1926. Zaključna skupinska točka vseh nastopajočih.

pridno telovadnijo člani in naraščaj, manj članice; zvezne vaje so se že naučili v Prvačini, Mirnu, Njivicah, Gorici, Ozeljanu, Črničah in Vertobji. Šempeter in Solkan sta v zaostanku, z vadbo so pričele članice v Mirnu, Vrtojbi, Prvačini in Biljah; na novo je oživel odsek v Renčah, Postojna miruje, Idrija je odlična, Ajdovščina začne z delom jeseni, morda se bo zganila tudi Ilirska Bistrica, Komen pa je likvidiral. Tako je bilo torej s telovadnim gibanjem na Goriškem pomladi leta 1926.

Za udeležbo telovadcev iz Julijske krajine na praškem izletu so se odločila slovenska vodstva v Trstu in Gorici. Izleta naj bi se udeležila po prvotni zamisli močnejša delegacija primorskih telovadnih društev, kasneje pa se je število močno skrčilo iz objektivnih in subjektivnih vzrokov. Namen delegacije je bil s svojo prisotnostjo opozoriti svet na slovanski otok v Italiji. Javni telovadni nastop na praškem zletišču ni prišel v poštev, delegacija pa naj bi sodelovala na mogočnem sprevedu po praških ulicah. Za tak nastop naj bi imeli naši delegati enotno obleko. To naj bi bile dolge temne hlače, bela srajca z modrim metuljčkom ter plava čepica s senčnikom.

Spričo razmer v društvu in izven njega sem bil z idrijske strani določen za delegata na izlet. Kot neplačani aktivist Zveze prosvetnih društev v Gorici sem bil najbolj primeren. Ničesar nisem imel tvegati, kaj pa bo po povratku, ni mogel nihče predvidevati.

S potnim listom ni bilo težav, vizume pa so preskrbeli goriški tovariši. Opremljen z malo bisago sem odpotoval z avtobusom na železniško postajo pri Sv. Luciji, kjer naj bi se pridružil delegatom z Goriškega kar na vlaku proti Jesenicam. Na hodniku me je srečal dr. Trošt. V roko mi je stisnil potni list, nekaj denarja in šepnil: Mirmo sedi v kupe. To je bil znak, da nas spremljajo policisti. Šele na Jesenicah smo se malo razgibali in medsebojno povezali. Preko Avstrije smo potovali ponoči in v jutranjem svitu smo stopili na lepo valovito češko deželo. V Pragi so nas nastanili v nekem zavodu. Čez dan smo hodili vsak po svoje, le zvečer smo se znašli skupaj, da bi prejeli od vodstva navodila za naše držanje naslednji dan.

Najbolj pereče in žgoče vprašanje, ki je viselo nad nami, je bilo, ali bomo nastopili v povorki ali ne bomo. Odločitev o tem pa je padla šele tik pred pričetkom povorke. Vodstvo naše delegacije nas je obvestilo, da naša udeležba v povorki s strani italijanskih konzularnih oblasti ni zaželeno. Bila je torej prepovedana. Namen, zaradi katerega smo prišli v Prago, je splaval po vodi. Povorko smo opazovali pred muzejem na trgu sv. Vavclava.

Domov smo se vračali poparjeni in v mislih na posledice. Na Jesenicah smo izvedeli, da pobirajo laške oblasti v Podbrdu potne liste udeležencev praškega izleta. Odločil sem se za pot preko Ljubljane. Do Logatca sem prispel z vlakom, nato pa jo ubral peš preko Ravnika v Hotedršico. Na meji nisem imel težav, potnega lista mi niso pobrali. Tudi v Idriji ni bilo čutiti nič posebnega, potni list pa so mi vzeli ob priliki, ki je kmalu nastopila.

Po vrnitvi domov smo pohiteli še z zadnjimi pripravami za letni javni nastop. Predsednik in načelnik sta se zanimala na podprefekturi, če nam bodo dovolili nastop. Dovolili so ga, toda pod pogojem, da odvržemo stare sokolske telovadne drese in si preskrbimo druge. Bodle so jih modre hlače in bele telovadne majice z rdečim obšivom. Odbor je menil, da je važen nastop. Iz političnih vidikov. Zato smo sklenili, da nabavimo nove drese nekje v Italiji. Od številnih vrstk smo dobili ponudbe in se odločili, da drese nabavimo v Genovi. Vzorce smo morali predložiti policiji v pregled in odobritev. Dresi so bili beli s črnimi robovi.

Idrijska podprefektura nam je 16. julija 1926 izdala dovoljenje za javni telovadni nastop 25. julija 1926, toda pod sledečimi pogoji:

„1. Program telovadnih vaj je treba izvajati tako, kot je bil predložen. Dodatne točke niso dovoljene.

2. Telovadci morajo biti oblečeni v belih krojih s črnimi obšivi, kakor so bili predloženi v odobritev organom javne varnosti.

3. Orkester mora izvajati samo skladbe za izvajanje vaj. Himne vseh vrst so izključene.

4. Organizator mora upoštevati vse predpise, ki veljajo za take prireditve.

Dovoljenje je možno razveljaviti iz razlogov zaščite javne varnosti in zaradi neupoštevanja predpisov.“

Tako so nas italijanske oblasti krepko omejele in stisnile k tlom. V ozadju so imele pripravljen zadnji ukrep, ki je kmalu sledil.

Javni telovadni nastop, ki je bil tudi zadnji, je bil v nedeljo 25. julija 1926 na Šolskem trgu (Piazza XX settembre) pred rudniškimi gledališčem ob 16. uri. Dopoldne pa so bile v telovadnici društvene tekme v prostih vajah in na orodju.

Tekmovali so člani v dveh oddelkih. V višjem in nižjem. V nižjem oddelku je tekmovalo šest članov, v višjem pa trije. Tekmovanje so bila na drogu, bradlji, krogih, konju, v skoku v višino, v plezanju, metu krogle in v teku.

V višjem oddelku so zasedli posamezna mesta: Janko Sket (87 točk), Mirko Vuga (80 točk) in Tone Bratuž (76 točk).

V nižjem oddelku pa so bila mesta razdeljena tako: Franc Jereb (84 točk), Tone Vehar (83 točk), Ivo Višnjovec (82 točk), Janez Kuštrin (78 točk), Milan Tavčar (73 točk) in Franc Albreht (71 točk).

Med tekmovalci so bili štirje realčani, dijaki zadnjega razreda realke. Med vsemi tekmovalci so bili štirje nedomačini in pet domačinov.

Na popoldanskem nastopu smo izvajali: proste vaje članov za torinski izlet leta 1911, proste vaje deklic, še ene proste vaje članov, proste vaje deklic, vaje dečkov s palicami. Dečki in deklice so nastopili na orodjih, vrsta članov na bradlji. Sledile so vaje članov s kiji, posebne vaje članske devetorice, vsi nastopajoči pa so na kraju prikazali še sklepno sliko. Vseh nastopajočih je bilo 40 in sicer 12 članov, 14 deklic in 14 dečkov.

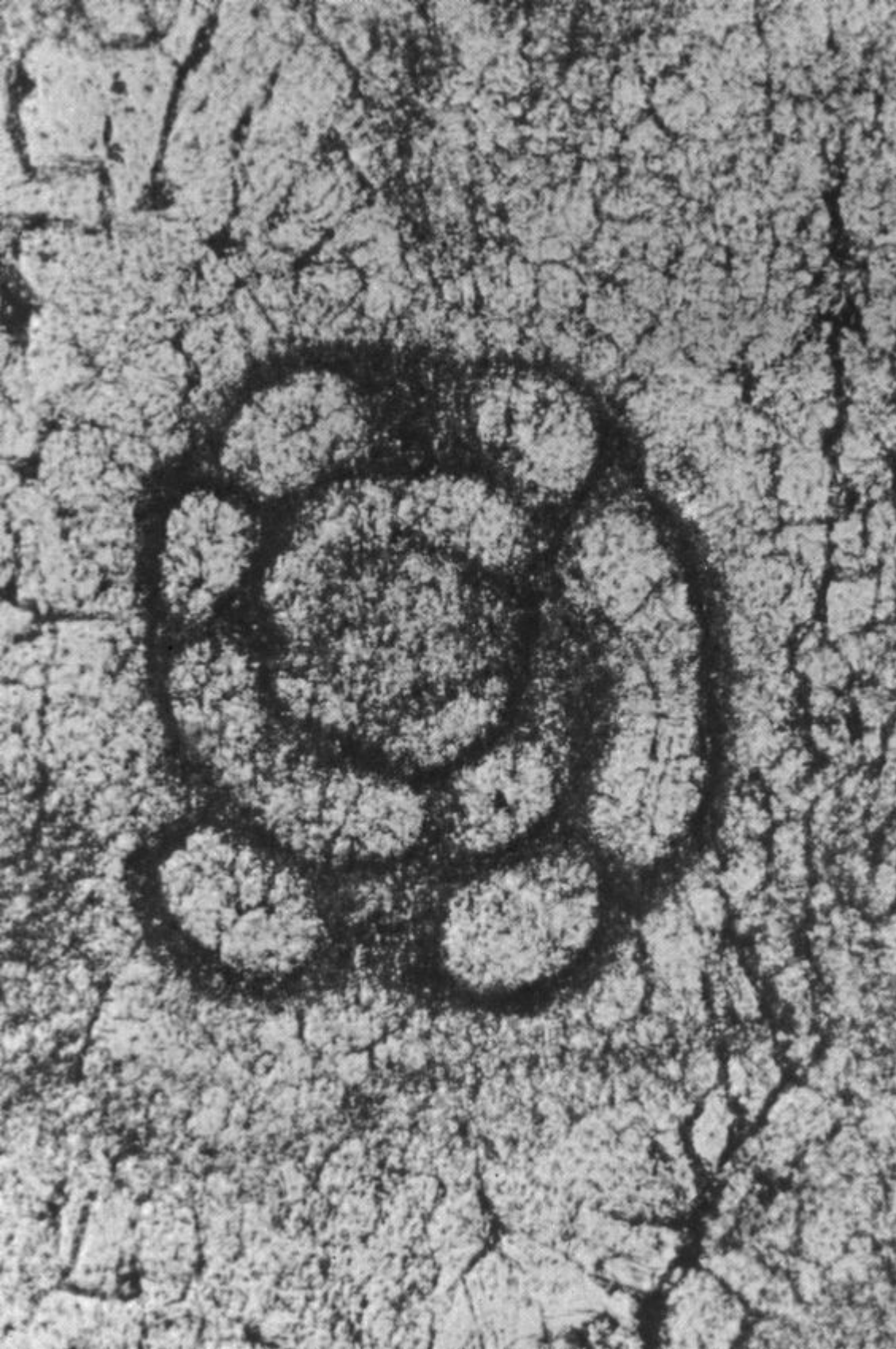
Padanje števila nastopajočih je bilo pogojeno s časom in razmerami, ki so vladale tedaj pod italijansko fašistično okupacijo. Brezposelnost in strah za kruh sta bila vedno močnejša, poleg tega pa so grozili zapori, internacije in konfinacije. Trmasto je vztrajala le peščica ljudi v društvu neglede na to, kaj se lahko zgodi in kaj se bo zgodilo z društvom in z njimi samimi. Vrata realke so se poleti zaprla in ostali smo sami domačini.

Nasilje je vedno bolj naraščalo. Prišla je jesen 1926. Nič kaj dobrega nismo pričakovali. Obroč okoli društva se je vedno bolj ožil in treba je bilo poiskati novih poti in novih prijemov za politično ter kulturno prosvetno delo. Rešiti, kar se je dalo rešiti, in utrditi jedro, ki je obstajalo, to sta bili osnovni nalogi v danih razmerah.

Nekega dne meseca oktobra so karabinjerji, fašisti in policijski agenti obkolili hiše društvenih odbornikov. Odločeno je bilo, da opravijo svoj zadnji posel. Po temeljitih hišnih preiskavah so odnesli iz hiš vse, kar je bilo in ni bilo društvenega, če je bilo v očeh preiskovalcev tako ali drugače nevarno za obstoj fašizma in italijanske države.

Po opravljenem poslu so nam izročili dekret o razpustu Telovadnega društva v Idriji.

Tako se je zaključilo skoraj tridesetletno pestro in burno življenje napredne telovadne organizacije v Idriji. Zaključena je bila doba legalnega društvenega dela tudi na tem območju okupiranega slovenskega ozemlja pod Italijo.

OBVESTILA, POROČILA, RECENZIJE, KRITIKE

Luknjičarka - Meandrospira dinarica Kochansky -
Devide & Pantič. Primer mikrofosila, s katerim dolo-
čamo analizično starost kamenin.

NOVI PODATKI O KRASU NA IDRIJSKEM

NAŠE JAME, 16, 1–136, Ljubljana, 1974.
Revija izdaja Jamarska zveza Slovenije.

V 16. številki revije Naše jame — izšla je v decembru lanskega leta — so bili objavljeni referati speleološkega posvetovanja, ki je bilo v Idriji od 8. do 10. junija 1973 ob priliki praznovanja 15. letnice idrijskega Jamarskega kluba. Predavanja so natisnjena pod skupnim naslovom „Sedmi zbor slovenskih jamarjev in raziskovalcev krasa“. Uvod v objavljene referate je kratek prikaz dose- danjih raziskav krasa pri nas ter poteka idrijskega srečanja. Sledi objava šestih od devetih referatov, kolikor so jih predstavili udeleženci idrijski publiki. Kraške probleme našega ozemlja obravnavajo naslednje raz- prave:

Čar Jože: Zakriti kras v bližnji okolici Idrije

Habič Peter: Nekatero speleološke zna- čilnosti Trnovskega gozda

Novak Dušan: Nekaj fizikalno-kemičnih značilnosti Divjega jezera

Bole Jože: Malakološke razmere v pod- zemlju na Idrijskem

Vsi referati imajo povzetke v angleškem in nemškem jeziku.

Odličen poznavalec razmer na ozemlju med Vipavo in Idrijsko dolino dr. Peter Habič — v svojem doktoratu je leta 1968 podrobno obravnaval morfološke, hidrološke in speleološke posebnosti prav tega ozemlja — se je tokrat lotil analize speleoloških pojavov. Iz treh tabelarnih pregledov vidimo, da je na Banjski planoti, Trnovskem gozdu, Nanosu ter Črnovrški planoti raziskano 371 brezen, poševnih jam in vodoravnih jam. Med temi močno prevladujejo brezna. Prese- netljivo je, da je več kot 75 odstotkov brezen globokih le od 10 do 50 m in da so brezna nad 100 m prava redkost. Če pomislimo, da je obravnavani teren dvignjen od 800 do 1200 m visoko ter da pritekajo vode na dan na obrobju planot globoko v dolinah (Divje jezero, Hubelj, Mrzlek, itd.), potem mora pronikati deževnica čez 1000 m glo- boko, predno privre na dan. Povsem logično

je, da bi pričakovali tudi brezna takih globin. Na to zanimivo vprašanje daje odgo- vor Habič v zaključku, kjer meni, da so bili vhodi v globje in večje dele brezen verjetno zasuti pri pleistocenskih klimatskih nihanjih.

Podatke o fizikalno-kemičnih značil- nostih vode v Divjem jezeru ter Podrotejskih izvirih, ki jih navaja geolog Dušan Novak v svojem referatu, bodo lahko koristno upo- rabljali tisti, ki morajo skrbeti za čisto in zdravo pitno vodo v Idriji.

Že leta 1959 je dr. Roman Savnik v prvi številki Idrijskih razgledov objavil daljši čla- nek (Ob logaških vratih Idrijske pokrajine), kjer razgrinja zanimive podatke o nekdanjem toku Idrijce čez Godovič in Hotedrščico proti Ljubljani. Njegova izvajanja slonijo pred- vsem na morfoloških posebnostih omenje- nega terena. V Naših jamah nam o „živih“ dokazih za zgornjo razlago poroča dr. Jože Bole. Raziskave polžjih vrst porečja Ljublja- nice in Idrijce so pokazale, da žive vrste, ki so sicer značilne za porečje Ljubljane, tudi v tistih podzemskih vodah na Idrijskem, ki so bile v pliocenu še pritoki Ljubljane, pozneje pa jih je k sebi pretočila erozijska aktivnejša Spodnja Idrijca. Elegantnejših in strokovno prepričljivejših dokazov za preto- čitev Zgornje Idrijce si res ne moremo zamisliti.

Revija Naše jame, ki postaja od številke do številke kvalitetnejša, lepše urejena ter kaže na veliko prizadevnost uredniškega odbora, zamenjuje Jamarska zveza Slovenije s speleološkimi publikacijami 21 držav iz celega sveta.

Jože Čar

DELO IDRIJSKIH TABORNIKOV V LETU 1974

Tudi v preteklem letu je bil odred tabornikov v Idriji aktiven. Od najmlajših — medvedkov in čebelic — pa tja do starejših tabornikov so se člani redno sestajali na vodovih sestankih. Najstarejši člani — klubovci — pa še niso bili med seboj povezani, zato so se odločili, da ustanove klub. Ustanovna seja kluba je bila naša prva akcija. Od tedaj dalje so se klubovci sestajali enkrat mesečno.

Kot je splošno znano, taborniki radi obujamo spomine na težke vojne čase in nočemo, da bi se ponovili. Zato je vodstvo čete mlajših tabornikov,

ki deluje na osnovni šoli, organiziralo pohod v Strug, ki je bil 16. 2. in se ga je udeležilo 13 tabornikov. Z njim smo počastili obletnico smrti narodnega heroja Janka Premrla – Vojka, ki je bil tu ranjen.

23. 2. smo imeli z MČ pustno rajanje in ocenjevanje mask, TT pa pustni ples. Prireditvev je bila v šolski telovadnici, nanjo smo vabili tudi netabornike. Zvečer pa so se v Nanosu zavrteli naši klubovci.

Da ne bi bilo naše delo preveč pusto, smo se 9. marca odpeljali na daljši enodneveni izlet v Grosuplje in na Turjak, pa v Ribnico in na grad Snežnik. V Grosupljem smo se v bazenu prijetno osvežili, na Turjaku pa smo se nadihali svežega zraka in tudi snega smo imeli na pretek. V Ribnici in v Snežniškem gradu smo si ogledali znamenitosti.

Pa tudi mam nismo pozabili, saj so najmlajši zanje naredili na vodovih sestanih lična darila. Posebne proslave pa nismo imeli, ker jih je za ta praznik že tako dovolj.

Taborniki – mlajši in starejši – in klubovci so se 4. aprila udeležili akcije čiščenja struge Idrijce, ki jo je organiziralo društvo za varstvo okolja. S to akcijo smo pokazali, da smo pripravljeni tudi delati.

Čeprav nam vreme v tem mesecu ni bilo najbolj naklonjeno, smo z MČ imeli pomladanski pohod, ki so ga vodili in pripravili vodniki MČ.

22. aprila praznujemo taborniki svoj dan. Mi smo ga proslavili kar s tremi akcijami: 19. aprila so Vegovci organizirali ples s kulturnim programom, 20. aprila so bila športna tekmovanja za MČ in TT, 22. aprila pa smo imeli v Mejci taborni ogenj s kulturnim programom. Ob tej priložnosti so novi taborniki dali taborniško prisego. Našega slavja so se udeležili tudi nekateri gostje.

Kakor sem že omenila, radi obujamo tradicije NOB. MČ so se 23. 4. zbrali na skupnem sestanku in se pogovorili o delu pionirjev med NOB s tovariščico Silvo Poženel.

10. maja je v Idrijo prispela Titova štafeta, njenega sprejema se je udeležilo tudi veliko število tabornikov.

Tabornice iz voda Navihank so se udeležile Čičevega memoriala v Ljubljani. To je bilo 12. maja, vendar pa rezultatov ni bilo, ker tekmovanje zaradi slabega vremena ni bilo končano.

V maju smo šli tudi na partizanski pohod v Žličnik, kamor nas je spremljal tovariš Ciril Kumer, in na pohod ob žici okupirane Ljubljane. Prvi je bil le za MČ, drugi pa za TT. Istega dne popoldne, ko je bil pohod ob žici, smo se udeležili tudi srečanja slovenskih tabornikov na Rožniku.

Celo leto smo se učili taborniških veščin in naposled je napočil čas, da pokažemo svoje znanje. Za TT je bil to 19. maj, ko je bil v Mejci taborniški mnogoboj. Najboljše ekipe so šle na področno tekmovanje. Tudi drugi preizkus znanja naših tabornikov je bil v tem mesecu. Dve ekipi TT sta se udeležili Slovenskega taborniško-partizanskega mnogoboja, trajal je od 24. do 26. maja v Izoli. Ženska ekipa je dosegla I. mesto, moška pa 13.

En vod tabornic je večji del svojih sestankov posvetil učenju prve pomoči. Tako sta se lahko dve ekipi udeležili občinskega tekmovanja mladih članov RK v nudenju prve pomoči. Ena ekipa je bila na tem tekmovanju prva, druga pa peta.

Prvo tekmovanje v juniju je bil Milovanovičev memorial na Sviščakih. Le-tega se je udeležila ena ekipa, ki je dosegla 6. – 7. mesto. Potem pa so se tekmovanja že zopet kar vrstila. Najprej v Idriji, nato v Novi Gorici in v Gradcu v Beli Krajini. Prvo tekmovanje je bilo za MČ. Zmagovalci tega tekmovanja, bilo je 5. in 6. junija, so se udeležili področnega mnogoboja v Novi Gorici. TT so na področno tekmovanje odšli 8. junija, MČ pa 9. junija. Na tekmovanju so mlajše čebelice in starejši taborniki dosegli I. mesto in se tako uvrstili na republiški mnogoboj. Druge ekipe pa so se uvrstile slabše – na 2., 3. in 4. mesto. To so bili kar dobri rezultati in smo bili z njimi zelo zadovoljni.

V Gradcu pri Črnomlju je bilo republiško tekmovanje mladih članov RK v nudenju prve pomoči. Udeležili smo se ga z eno ekipo tudi mi. Nismo dosegli vidnejših uspehov, med 42 ekipami smo bili komaj 30. Bili pa smo prva taborniška ekipa, ki se je udeležila takega tekmovanja, zato smo bili od ZTS posebej pohvaljeni.

Za zaključek prvega obdobja smo imeli taborni ogenj v Mejci. Pripravili so ga MČ in nanj povabili tudi svoje starše. Ob tem ognju so MČ dobili oznake za svoje delo in se predstavili s krajšim kulturnim programom.

Tri najnapornejša in obenem najzahtevnejša tekmovanja so nas čakala v juliju. To so bila: republiški mnogoboj za MČ, republiški mnogoboj za TT in jugoslovanski taborniško – partizanski mnogoboj. Tekmovanja so bila na Pokljuki in naš odred se je udeležil vseh treh. Na teh tekmovanjih so nas zastopali: na republiškem za MČ Darja Podobnik, Karmen Simonič, Maja Troha, Ingrid Brus in Gordana Panič; na republiškem za TT Vlastič Andrej, Vidmar Branko, Pišljar Marko, Dušan Jereb in Janez Gantar; na JIPV pa Slavica Dragoš, Vesna Kermavner, Janja Klemenčič, Alenka Zajc in Boža Pungartnik. Na tekmovanja smo se vse od mnogobojev področja pripravljali mrzlično. Uspehi so bili kar dobri, saj so postala starejša dekleta državne prvakinje, starejši fantje in mlajše

Na področnem mnogoboju MČ

čebelice pa so dosegli v svojih kategorijah tretje mesto.

To so bili naši najboljši rezultati v vseh letih obstoja našega odreda. Malo počitka smo si privoščili na taborjenju, ki je trajalo od 6. do 20. julija. Tudi tu so imeli naši vodniki dosti dela, saj so s svojimi varovanci študirali program in pripravljali razna tekmovanja ter igre. Taborili smo v Karigadorju pri Novem gradu v Istri, kjer ima ObZT svoj taborni prostor. Taborjenja se je udeležilo 22 MČ, 36 TT in 6 klubovcev. Organizirali smo tudi plavalni tečaj za naše najmlajše, ki je zelo dobro uspel.

Ves avgust smo nato počivali, le zadnjo soboto smo izkoristili. Z MČ smo imeli izlet v Slanice.

Že prvi teden septembra smo začeli ponovno z resnim delom. Zopet smo se vključili v celoletno taborniško republiško tekmovanje. Za dober začetek smo imeli vodniški tečaj, ki se ga je poleg naših vodnikov MČ udeležilo tudi 13 tabornikov iz OKJ Sp. Idrija in OSG Cerčno. Tečaj je trajal ves teden, vsak dan po dve uri. Vodniki so se seznanili s programom in načinom dela z MČ.

15. 9. smo se udeležili odkritja spominskega obeležja na Krnicah. K temu odkritju so nas povabili Pavlovci. Povabili so nas k sodelovanju v kulturnem programu. Povabilo smo z veseljem sprejeli, saj je bila to naša prva možnost, da se pokažemo širšemu občinstvu tudi s tega zornega kota. V programu smo sodelovali z recitalom Borovih pesmi iz zbirke Previharimo viharje.

28. 9. smo imeli z MČ jesenski partizanski pohod na Lebanovše. Na ta pohod smo vabili tudi pionirje nižjih razredov. Pohod je bil v počastitev dneva pionirjev in občinskega praznika.

Že vsi nestrpni smo čakali, da izvemmo rezultate republiškega taborniškega tekmovanja Živka Lovšeta za leto 1973/74. Ta dan je napočil in vsi nestrpni smo se 6. 10. odpeljali v Kostanjevico na Dolenjskem, kjer je bila zaključna prireditev. Tudi slabo vreme ni moglo pokvariti našega dobrega razpoloženja, saj smo izvedeli, da smo v skupni uvrstitvi, torej za celoletno delo celotnega odreda, dosegli 3. mesto, prvo v kategoriji TT, drugo v

kategoriji MČ in 5. do 6. pri KK. Teh uspehov smo bili zelo veseli, posebno pa še nagrade – šotora.

Spomnili smo se tudi dneva mrtvih. V dneh pred tem praznikom smo obiskali spomenike NOB in jih očistili ter okrasili. Precej se nas je udeležilo tudi komemoracije na sam Dan mrtvih.

V novembru smo izvedli z MČ športno tekmovanje – kros. Na tem tekmovanju so nekateri MČ pokazali, da so zelo dobri tekači. Istega dne popoldne pa so imeli KK izlet na Kovačev Rovt.

14. decembra smo se člani odreda zbrali na letnem občnem zboru. Pregledali smo delo v preteklem letu, izvolili novo odredovo upravo in se dogovorili o našem delu v prihodnjem letu. Na občnem zboru smo podelili tudi odredove pohvale in sprejeli predloge za republiške pohvale in priznanja. Precejšen del debate se je vrtil okoli finančnih sredstev, ki jih dobi odred le malo za tako veliko opravljenega dela.

21. 12. smo počastili dan JLA. Odpeljali smo se v Cerklje pri Brezicah in tam obiskali letalsko enoto. Tu smo prisostvovali ceremonialu in vojake obdarili s skromnim darilom, – klekanim izdelkom, ki je predstavljal padala in letalo. Po končanem obisku smo se odpeljali kopat v Čateške Toplice. Naslednjega dne pa so KK sodelovali na strelskeem tekmovanju, ki ga je organizirala ZRVS.

Končno je napočilo novo leto in praznovali smo ga tudi mi. V šolski telovadnici smo 27. decembra organizirali praznovanje novoletne jelke. Ob tej priliki smo imeli krajši kulturni program, ki so ga pripravili MČ, ogledali smo si risanke in filme ter imeli čajanko in ples.

Naslednji dan je bila delovna akcija – zbiranje odpadnega papirja.

Tako smo prebrodili leto 1974. Ob koncu lahko ugotovim, da je bil v preteklem letu naš odred zelo delaven in da je dosegel rezultate, kot jih še ni bil doslej. Vse leto pa se je srečeval z nenehnimi finančnimi težavami, saj od tekmovanja do tekmovanja nismo vedeli, ali bomo imeli denar, ki je bil potreben za udeležbo. To je v vodstvo odreda prav gotovo vnašalo posebno psihozo. Kljub temu pa z delom nismo prenehali, temveč smo vztrajali do konca. Delali smo v štirih enotah – družini MČ Srebrna kapljica, četah Franceta Bevka in Jurija Vege in klubu Vandrovci. Spomladi in jeseni smo v družino vpisali preko 40 novih MČ, v jeseni pa smo pričeli z delom s predšolskimi otroki, ki jih po naše imenujemo Murni.

In kaj bomo delali v prihodnje? Vse tako kot doslej, morda pa še bolje, seveda če bodo imeli za nas posluh tisti, ki bi nam morali pomagati. Nevzdržno je namreč to, da smo že v 23. letu obstoja, pa še sedaj nimamo primernih prostorov za naše delo. Tako smo vedno vezani na prostore osnovne šole in gimnazije. Obema ustanovama se ob tej priliki za razumevanje iskreno zahvaljujemo. Prav tako se nenehno srečujemo s finančnimi težavami. Res da je z ustanovitvijo TTKS stanje nekoliko boljše, toda še zdaleč ne dobimo tistih sredstev, ki bi jih nujno potrebovali za naše nemoteno delo. Zelo skromen je naš inventar, saj preostane le dva šotora, 10 kompasov, nekaj

Med izvajanjem programa na Krnicah.

parov signalnih zastavic in nekaj kompletov specialk. To pa je vse premalo. Okrnjeno je naše delo, šolanje naših MČ, TT in KK.

Jana Gantar
OSK Idrija

DELO IN RAZVOJ NOGOMETNEGA KLUBA „RUDAR“ IDRİJA

Začetki delovanja sedanjega nogometnega kluba „Rudar“ Idrija segajo v leto 1970, ko se je pričelo pri pionirjih z načrtno vadbo nogometa. Delati se je praktično pričelo iz nič. Razvoj nogometa v Idriji je pogojevala le potreba mladine po športnem udejstvovanju ter pripravljenost in zagnanost posameznikov, da se nogomet v Idriji ponovno oživi. Nekdanja slava nogometa v Idriji je le obvezovala, ni pa iz preteklosti zapustila niti strokovnih niti organizacijskih kadrov za razvojno delo nogometa.

Opreme za vadbo nogometašev in finančnih sredstev ni bilo. Opremo za vadbo so si nogometaši sami preskrbeli, da pa so imeli tudi žoge za vadbo, se je treba zahvaliti razumevanju takratnih predavateljev telesne kulture na gimnaziji in osemletki, ki so za nogometno vadbo posodili šolske žoge. Najbrž bi nogomet v Idriji ob materialnih težavah in nerazumevanju nekaterih idrijskih sredin že na svojem začetku propadel, če se ne bi v zelo kratkem času razvil izredno zdrav kolektiv mladih ljudi, ki je s svojim prizadevnim delom zaslužil, da se mu zagotovi možnost za nadaljnje delo.

Leta 1971 je bila ustanovljena Pionirska nogometna šola pri Občinski zvezi za telesno kulturo (ObZTK) Idrija, ki je imela že jasno postavljene cilje razvoja nogometa v Idriji. Okrile pionirski nogometni šoli, ki ga ji je dala ObZTK Idrija, pa ni rešilo tudi materialne plati obstoja te šole in sicer iz sledečih vzrokov:

– ker je ObZTK razpolagala z zelo skromnimi finančnimi sredstvi in

Poizkusi formiranja bodoče članske ekipe.

– ker pomanjkanje finančnih sredstev ni pričevalo ObZTK Idrija, da bo delo pionirske šole obrodilo sadove, v katere bi se izplačalo investirati. Da so bili zagotovljeni vsaj minimalni materialni pogoji za delo, se je treba zahvaliti osnovnim organizacijam sindikata, ki so prispevale finančna sredstva (Psihiatrična bolnica, RZŠ Idrija, Občinski sindikalni svet, Mlinotest – Pekarna Idrija, Slovenijales – 22. julij Sp. Idrija). Finančna sredstva OOS so bila majhna, mnogo pa je pomnilo dejstvo, da je bil nekdo le pripravljeno pomagati mladim nogometašem.

Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev so se idrijski nogometaši-pionirji šele v letu 1972 udeležili prvega tekmovanja izven občinskih meja. Sodelovali so na zaključnem turnirju v Novi Gorici za naslov prvaka TNZ (Temeljna nogometna zveza) Nova Gorica. Igrali so le eno tekmo in jo izgubili ter tako izpadli iz nadaljnjega tekmovanja. Čeprav ni bil dosežen pozitiven tekmovalni rezultat, so idrijski pionirji-nogometaši s svojo igro opozorili, da se idrijskem nogometu le obetajo boljši časi.

Prvi nastop idrijskih nogometašev izven občinskih meja je pokazal, da je za kvalitetno rast nogometa v Idriji nujno potrebno poiskati stalno obliko tekmovanja. S pomočjo ObZTK Idrija in razumevanjem TNZ Ljubljana so se v tekmovalni sezoni 1972/73 pionirji nogometaši vključili v Notranjski pionirsko ligo TNZ Ljubljana. Tekmovalna sezona 1972/73 je prinesla tudi prve tekmovalne uspehe mladih nogometašev in sicer:

– osvojitve naslova prvakov Notranjske pionirske lige in

– osvojitve naslova pionirskih nogometnih prvakov TNZ Nova Gorica za leto 1973, kar jim je dalo pravico tekmovanja za naslov republiškega klubskega prvaka (osvojili so 3 – 4 mesto).

Ob hitri kvalitetni rasti nogometa v Idriji se je pokazala potreba po združitvi širšega kroga ljudi, ki bi lahko urejevali boljše pogoje dela mladim nogometašem.

Februarja 1973 je bil ustanovljen kot pravna oseba Nogometni klub „Rudar“ Idrija.

V tekmovalni sezoni 1973/74 so mladi nogometaši dosegli izvrstne tekmovalne rezultate. Uvrstili so se na odlično tretje mesto A pionirske lige TNZ Ljubljana in ponovno osvojili naslov

Druga generacija pionirske nogometne šole.

pionirskih prvakov TNZ Nova Gorica za leto 1974. V zaključnem delu tekmovanja za naslov republiškega pionirskega klubskega prvaka so idrijski pionirji izgubili le srečanje z NK „Slovan“, ki je bil republiški prvak za leto 1974.

S kvalitetno rastjo nogometašev se je klub tudi strokovno in organizacijsko širil. Upravni odbor kluba se je od prvotnih 9 članov razširil na 14 članov. V Idriji je bil organiziran tečaj za inštruktorje nogometa (tečaj so naredili štirje kandidati), en član kluba pa se je udeležil trenerskega tečaja.

V letu 1974 je bil narejen še en korak naprej tako v kvalitetni kakor tudi v kvantitetni rasti nogometa v Idriji. V tekmovanje so se vključili mladinci, osnovna baza dela pa se je razširila tudi na mladino v Spodnji Idriji. V tem letu so bili narejeni tudi prvi poizkusi pri formiranju bodočega članskega moštva.

Da je bilo strokovno in organizacijsko delo v klubu pravilno vodeno, se je pokazalo tudi v tem, da so se mladi nogometaši z uspehom vključevali v pionirske in mladinske selekcije TNZ Nova Gorica in republiško selekcijo. V selekciji TNZ Nova Gorica je v letu 1974 sodelovalo sedem pionirjev in

trije mladinci. Klub je v letu 1974 imel enega pionirskega in mladinskega kandidata za republiško selekcijo.

Politika kluba ni bila le skrb za tekmovalne uspehe, ampak tudi skrb za pravilno vzgojo in dobre šolske rezultate mladih nogometašev.

V letu 1974 so mladi nogometaši dobili tudi prvo družbeno priznanje za svoje delo. Skupščina občine Idrija je Pionirski nogometni šoli za dosežene uspehe podelila Pirnatovo nagrado.

Prehrojena pot sedanjega nogometa v Idriji od skromnih začetkov v letu 1970 do prvih priznanj, je pokazala, da je bila načrtovana pravilna pot razvoja nogometa. Eden izmed ciljev, vzgojiti v Idriji dobro člansko moštvo, ki bi povrnilo ugled idrijskemu nogometu, ki ga je v preteklosti že imel, še ni dosežen. Ob mladem rodu nogometašev, ki je pripravljen prizadevno delati, je upanje, da bo ta cilj tudi dosežen. Garancija za bodočnost, ki sloni na poštenem delu mladih, da je up v dobro športne rezultate in vse druge rezultate, ki izvirajo iz prizadevnega dela.

Ing. Velikajne Anton

KAZALO

JANEZ BIZAJ: Sodobno oblikovanje mestnega središča	1
VOJKO BOŽIČ: Strukture prebivalstva v idrijski občini	10
Prof. IVAN HLACA: Varstvo narave in okolja	14
STANKO MAJNIK: Obolenja in nezgode pri idrijskem rudniku	18
JANEZ JERAM: Ob 30-letnici svobode na Cerkljanskem	27
LADO BOŽIČ: V mladih vrstah pred pol stoletjem	33
OBVESTILA – POROČILA – RECENZIJE – KRITIKE	47

IDRIJSKI RAZGLEDI 1/2 1975/LETNIK XX

Izdaja Mestni muzej v Idriji. Uredniški odbor: inž. Ivan Gantar, Jurij Bavdaž, Anton Bolko, prof. Vinko Cuderman, inž. Jože Čar, Damjan Flander, Srečko Logar, Silvij Jereb. Glavni in odgovorni urednik Jurij Bavdaž. Tehnična ureditev in ovitek Silvij Jereb. Izhaja vsake tri mesece. Letna naročnina za ustanove in podjetja 16 din, za zasebnike 12 din. Posamezna številka 4 din. Poštnina plačana v gotovini. Naslov: Idrijski razgledi, Idrija, poštni predal 11, tel. Idrija 86-135, telegrami Muzej Idrija, tekoči račun pri SDK Idrija številka 52020-603-30832.

TISK: MESTNI MUZEJ IDRIJA

Revijo sofinancira Republiška kulturna skupnost.